

Rondom Schokland is het verenigingsorgaan van de *Vrienden van Schokland*, ingeschreven bij de Kamer van Koophandel te Lelystad onder nr. 40059053.

BESTUUR *VRIENDEN VAN SCHOKLAND*

Voorzitter

H. Scholtmeijer; tel. 0527 620490

Secretaris

C. Hendrix-Mocking; tel. 0527 652771
Oud Emmeloorderweg 18, 8308 PK Nagele
E-mail: fam.hendrix@hetnet.nl

Penningmeester

D.E. Roemers; tel. 06 104 148 86

Ledenadministratie

T.V. Hersevoort; tel. 0527 613 740
Orionstraat 15, 8303 AT Emmeloord
E-mail: t.v.hersevoort@ziggo.nl

Overige leden

C.J. Bolle; B.J. Grotenhuis

Adviseur

H. Kloosterman; Museum Schokland,
tel. 0527 251396

REDACTIE *RONDON SCHOKLAND*

Redactie-adres

J.H. Hollestelle; tel. 038 3329944
Scheerling 199; 8265 GG Kampen
E-mail: redactie@VvS-Schokland.nl

Overige leden

G.W. Bulk; L. van Duivenboden, L. Kaan;
H. Scholtmeijer.

CONTACTPERSONEN

R. Rijs, *Stichting het Flevolandschap*
B. van Tilburg, *RCE Lelystad*
contactadres: *Nieuw Land Erfgoedcentrum*

CULTUURHISTORISCHE INFORMATIE

www.VvS-Schokland.nl
www.schokland.nl
www.nieuwlanderfgoedcentrum.nl
www.flevolandbovenwater.nl

www.flevolandschap.nl

CONTRIBUTIE

Volwassenen € 15,-; huisgenootleden € 5,-;
jeugdleden € 3,75.

ING-Bank: NL30INGB000117997 of
Rabobank: NL75RABO034 65 56 813
t.n.v. Penningmeester VvS te Emmeloord.
Beëindiging lidmaatschap schriftelijk vóór
1 september van het lopende jaar.

In dit nummer:

► Vereniging

Beste *Vrienden* 2

Redactie

Jaarrede van de voorzitter 3

Harrie Scholtmeijer

Boekbespreking:

Geborgen in de polderklei

Airmen van de Zuiderzee 5

auteur: Bert Wijs

door: Hans Hollestelle

Expositie *Nieuw Land* toont poëtische,
rauwe schoonheid van "Wildernis" 7

Hilda Helmhout

Activiteiten van het Flevo-Landschap 10

Nathalie Rooze

Kunst(werken) in Flevoland 14

Het Genootschap Flevo

Marika Gauthier

► Artikelen

Met de ijsschuit op en rondom Schokland 16

Aaldert Pol

Een nieuwe verklaring van oude streeknamen
in het IJsselmeergebied 24

Harrie Scholtmeijer

Reservaat 30

Floor Koedam

Onderwijzers op het eiland Schokland
in de Franse tijd 31

Koos Spitse (deel 6 uit 6)

Van Kirkham naar Krakov 38

Bill Cottam (deel 3 uit 7)

ISSN 2214-2215

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen of vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie.

De redactie heeft ernaar gestreefd de auteursrechten voor de illustraties en foto's te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Degenen die desondanks menen rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de redactie wenden.

Artikelen voor het lentenummer dienen uiterlijk op 1 augustus 2014 bij de redactie binnen te zijn.

ZOMER 2014

Beste Vrienden

Voor u ligt de zomereditie van Rondom Schokland.

We zitten in de periode ná de Jaarvergadering. Dan is de laatste lezing voor dit seizoen weer geweest. De eerstvolgende lezing kunt u in oktober 2014 weer van ons verwachten. Het lezingenseizoen zal van start gaan op donderdagavond 16 oktober met een lezing in de Nieuw Jeruzalemkerk in Emmeloord. De erop volgende lezing is op zondagmiddag 16 november met een lezing van Hans Hollestelle over 18 vliegtuigen die in de Noordoostpolder zijn neergekomen in de Tweede Wereldoorlog.

Op vrijdag 2 mei jongstleden was in Lelystad de presentatie van het boek "Geborgen in de polderklei" van schrijver Bert Wijs. Het is het boek van Project Ongeland uit Lelystad. In het boek worden in totaal 12 vliegtuigen besproken die in de Tweede Wereldoorlog zijn neergekomen in wat nu de provincie Flevoland. Van de besproken vliegtuigen kwamen er 5 in de Noordoostpolder neer. Ongeland wil herdenkingspalen neerzetten bij alle plekken in Flevoland waar een vliegtuigwrak in de bodem werd aangetroffen.

In deze editie ook weer een aankondiging van het Genootschap Flevo. Zij organiseren op 6 juni 2014 een excursie langs kunst(werken) in Flevoland. Als u heel snel bent met opgeven, kunt u nog mee.

Veel leesplezier

Hans Hollestelle

Vrienden van Schokland
CULTUURHISTORISCHE VERENIGING VOOR FLEVOLAND

Jaarrede van de voorzitter

Harrie Scholtmeijer

Onderstaand de jaarrede die werd uitgesproken door Harrie Scholtmeijer, voorzitter van de vereniging Vrienden van Schokland, tijdens de Jaarvergadering op donderdag 24 april jongstleden in het Museumkerkje van Schokland.

Beste Vrienden

Vanavond, 24 april 2014, kijken we op onze jaarvergadering terug op een alweer afgesloten seizoen. Een seizoen als vanouds gevuld met activiteiten: cursussen, de uitgave van ons kwartaalblad Rondon Schokland, en natuurlijk de lezingen. Wat dat betreft kunnen we niet helemaal spreken over 'als vanouds', want afgelopen seizoen hebben we voor het eerst, en bij wijze van experiment, het ons vertrouwde Schokland verlaten. Niet omdat we dat zo graag wilden, maar omdat een zorgvuldig beheer van de door leden bijeengebrachte gelden ons in die richting stuurde. Voor de lezing op donderdagavond gaat het museum ons namelijk kosten in rekening brengen, wat ook wel begrijpelijk is gezien de bezuinigingen die het museum opgelegd worden. De lezingen dan maar uitsluitend op zondag houden is echter geen mogelijkheid voor onze

vereniging, die nadrukkelijk aan alle gezindten een onderdak wil bieden. Op de jaarvergadering mogen wij nog wel gratis op Schokland in het sfeervolle kerkje bijeenkomen, en we danken het museum voor deze gastvrijheid. Tevens een woord van verontschuldiging, nogmaals, aan onze trouwe leden die niet wisten dat deze donderdagse bijeenkomst bij wijze van uitzondering wel op Schokland was.

Hierboven werd de jaarvergadering gelijkgesteld aan de afsluiting van het seizoen, maar dat is niet helemaal zo. Twee belangrijke gebeurtenissen staan ons nog te wachten. De eerste is de uitreiking van de Gerrit Daniël van der Heideprijs. Het lijkt erop dat er nu toch wat inzendingen aan zitten te komen. Het tweede is ons jaarlijkse reisje, op 31 mei met de boot naar Steenwijk. Organisator van dat reisje is bestuurslid Kees Bolle. Hij heeft ook nu weer een

Harrie Scholtmeijer schreef in 1987 het boek Namen in de Noordoostpolder, waarna er nog 150 publicaties (boeken, artikelen) volgden, o.a. Het Nederlands van de IJsselmeerpolders en het Woordenboek van de Overijsselse Dialecten. Sedert 2008 is hij voorzitter van de Vrienden van Schokland.

Impressie van Oud Emmeloord. Foto: Hans Hollestelle

Kees Bolle neemt bij zijn afscheid als bestuurslid van de Vrienden van Schokland op 24 april jl. het handgeschilderde bord van Workumer aardewerk in ontvangst van voorzitter Harrie Scholtmeijer.

mooi programma samengesteld en een scherpe prijs weten te bedingen bij de rederij, waardoor eenieder voor een betaalbaar bedrag een prachtig dagje uit heeft. Maar het is wel voor het laatst. Kees heeft de maximale periode van twaalf jaar volgemaakt, en volgens de statuten moet je dan uit het bestuur. Overigens opmerkelijk: in de Vriendenkring is niet terug te vinden wanneer Kees precies gekomen is, maar gelukkig heeft hij het zelf bijgehouden, zodat we niet alle notulen terug hoeven te lezen.

Kees organiseerde niet alleen het reisje, maar houdt ook de website bij (ik kan dat in de tegenwoordige tijd zeggen, want dat blijft hij voorlopig nog even doen), en organiseerde ook de lezingen. Op de laatste lezingavond mocht hij zelf zijn verhaal doen, over zijn vrachtwagenboek. Ik verklap hier maar dat Kees daar behoorlijk over in gezeten heeft. Hij hoefde maar een uur te vullen (na de pauze zou ik vertellen over de tram in Vollenhove), maar desondanks was hij bang dat hij dat uur nooit vol zou krijgen. We zijn daar maar niet al te serieus op ingegaan, want iedereen die Kees kent, weet: je hoeft er maar een muntje in te gooien en hij houdt nooit meer op. Dat bleek ook wel die avond: ik was nog niet vertrokken, of Kees had alweer het hoogste woord.

En Kees weet ongelooflijk veel. Hij is een wandelende encyclopedie op het gebied van de polderhistorie. Is er eigenlijk wel iets wat hij niet weet? Altijd als je met een vraag zit, krijg je van Kees het antwoord. Het zou geweldig zijn wanneer hij dat allemaal eens op zou schrijven. Maar als je dat Kees voorstelt, zegt hij: ik kan helemaal niet schrijven. Welnu, dat vrachtwagenboek laat zien dat het wel weer meevalt... Wat we dan overigens wel missen is de uitspraak. Kees beheerst niet alleen zijn moedertaal, het Zeeuws, uitstekend, maar kan zich ook in tal van andere dialecten, waaronder het Urks, moeiteloos uitdrukken. De mooie verhalen zullen we gaan missen in het bestuur. Maar we zijn ook nog altijd op zoek naar iemand die de organisatie van de lezingen op zich wil nemen (het reisje gaat verzorgd worden door Jos Koomen). Bestuursfuncties zijn helaas niet populair. Daarom hebben we besloten de taak van lezingenorganisator los te koppelen van de bestuursfunctie. Als iemand zegt: ik houd niet van vergaderen, of ik kan niet op donderdagavond, maar ik wil wel voor die drie middagen en drie avonden contact leggen met een spreker (de namen worden vaak aangedragen door de overige bestuursleden, en je hoeft ook niet bij elke lezing aanwezig te zijn), dan kan zo iemand zich ook melden. Van harte welkom! Voor Kees is er na twaalf jaar trouwe dienst het bekende sierbord, met daarop de lichtopstand die volgens Kees' aanwijzingen tot stand is gekomen. Kees, van harte bedankt voor al die jaren, voor al het werk, voor alle verhalen!

###

Boekbespreking:

Geborgen in de polderklei

Airmen van de Zuiderzee

auteur: Bert Wijs

Hans Hollestelle

Op vrijdag 2 mei werd in het Golf Event Center in Lelystad het boek "Geborgen in de polderklei" van auteur Bert Wijs feestelijk gepresenteerd. Het boek behandelt 12 vliegtuigen die in de Tweede Wereldoorlog zijn neergestort in de provincie Flevoland. Van de 12 besproken toestellen kwamen er 5 in de Noordoostpolder neer.

Gedeputeerde van de Provincie Flevoland, Jaap Lidders nam het eerste exemplaar van het boek in ontvangst.

Het boek "Geborgen in de polderklei" is een uitgave van *Project Ongeland* uit Lelystad. Dit project wil bij alle plekken in de provincie Flevoland waar in de Tweede Wereldoorlog vliegtuigen zijn neergestort herdenkingspalen plaatsen. De herdenkingspalen zijn analoog aan die we in Flevoland al kennen op plekken waar scheepswrakken in de bodem zijn aangetroffen: een blauwwit gebande paal met bovenin een rood-geschilderd model van het silhouet van, ditmaal, een Lancaster bommenwerper. *Project Ongeland* ging op 29 april 2011 van start met de plaatsing van de eerste paal in Dronten op de plek waar op 26 juni 1943 piloot Peter Page neerstortte met zijn Lancaster. Daarbij kwamen alle 7 bemanningsleden om het leven. Van 2 bemanningsleden is nooit iets teruggevonden.

Op 11 november 2013 zijn er in totaal 13 palen van *Project Ongeland* geplaatst in de Noordoostpolder.

De officiële onthulling van de eerste herdenkingspaal vond plaats op 29 november 2013 aan de Vliegtuigweg op de plaats waar op 10 februari 1944 de B-17 'Flying Fortress' genaamd 'Dinah Might' een noodlanding maakte met alle bemanningsleden nog aan boord. Van de 10 bemanningsleden werden er 8 krijgsgevangen gemaakt en konden er 2 ontsnappen naar bevrijd gebied.

Nadat de Duitsers het vliegtuig hadden ontdaan van wapens en radioapparatuur heeft het wrak nog tot 1948 op de plek gelegen. In de eerste jaren na de oorlog vormde het wrak een ware attractie voor de eerste bewoners van de polder. De Vliegtuigweg dankt zijn naam eraan.

In het boek worden ook de in de Noordoostpolder neergekomen toestellen behandeld van de piloten Bill Tudhope en Joe Buland bij Schokland, Wally Emmert bij Urk, Jack Rule bij Marknesse en Gene Maddocks bij Bant.

De Britse veteraan Tom Rogers (l), ooit staartschutter in een Lancaster, laat het boek signeren door auteur Bert Wijs (m).

Eén Duitser heeft een plaats in het boek gekregen: *Hauptmann* Augst Geiger die met zijn *Messerschmitt* BF-110 G-4 nachtjager op 29 september 1943 werd neergeschoten door de Britse 'Ace' Bob Braham. Wrakstukken van het toestel van

Geiger zijn nog te bezichtigen in het *Luchtoorlogmuseum* in Fort Veldhuis bij Heemskerk (NH).

In het boek worden lang niet alle vliegtuigen behandeld die zijn neergekomen in Flevoland. Er zijn er gewoonweg teveel om ze allemaal in één boek te behandelen.

Bovendien is over sommige toestellen maar erg weinig bekend.

Het zijn vooral de toestellen waar een verhaal achter zit, die een plaatsje in het boek hebben gekregen.

Het boek zal onder andere te koop zijn in de winkel van Museum Schokland

###

Expositie *Nieuw Land* toont poëtische, rauwe schoonheid van 'Wildernis'

Hilda Helmhout

Op donderdag 22 mei werd in het Nieuw Land Erfgoedcentrum in Lelystad de nieuwe expositie geopend met de titel: 'Wildernis'.

De expositie vertoont allerlei dieren die sinds de ijstijden in het gebied van wat nu Nederland is, hebben geleefd. De expositie blijft tot 4 januari 2015 in het Nieuw Land Erfgoedcentrum tentoongesteld. In de tussentijd worden er lezingen gehouden en zijn er filmvertoningen. Kijk voor meer informatie op de website www.nieuwlanderfgoed.nl

“Ik ben vandaag naar de wildernis geweest.” Dit vertelt een enthousiaste leerling van een basisschool op de website van de succesfilm *De Nieuwe Wildernis*. Voor dit kind staat het woord 'wildernis' inmiddels model voor de natuur. Dit is precies het educatieve doel dat de makers van het epos over de Oostvaardersplassen voor ogen hadden. Zo vertelde Ignas van Schaick, uitvoerend producent van de film, op donderdag 22 mei tijdens de feestelijke opening van de tentoonstelling 'Wildernis' in *Nieuw Land* in Lelystad.

Liefhebbers van de film - jong én oud - komen tijdens de familietentoonstelling in het erfgoedmuseum ruimschoots aan hun trekken. Foto's van Ruben Smit (regisseur, cameraman en fotograaf) en Paul Klaver (time-lapsefotograaf) plaatsen de kijker middenin de

poëtische sfeer van zilverreigers in de sneeuw, een mozaïek van Konikpaarden en het sprekende oog van een vos. De filmprijzen zijn te bewonderen, zo ook het filmhutje waarmee de indrukwekkende vossenjacht in de film is geschoten.

Impressie van de opening van de tentoonstelling op donderdag 22 mei.

Foto's: Hans Hollestelle

De Belgische kunstenares Emelie Jengerings heeft beelden gebruikt voor kleurrijke schilderijen die de dynamiek van de natuur in de Oostvaardersplassen treft.

Deze 'wildernis van nu' is één van de vier verhaallijnen van de expositie: zo is het unieke natuurgebied op dit moment. Hoe het was en worden zal, zijn de andere lijnen waar de bezoekers een levendig beeld van krijgen. Hoe ontwikkelde de wilde natuur in Flevoland zich van de IJstijd tot nu? Hoe verging het de mammoeten, wolven, oerossen, sabeltantijgers en hyena's? Een groot aantal prehistorische fossielen is van dichtbij te bekijken: schedels, slagstanden, dijbenen, kaken en geweien. Een pronkstuk is het levensgrote model van een indrukwekkende sabeltantijger.

We volgen Flevoland van de IJstijd, waarin een tweehonderd meter

Door de Belgische kunstenares Emelie Jengerings zijn schilderijen gemaakt naar foto's uit de film De Nieuwe Wildernis. Een serie schilderijen hangt tentoongesteld op de tentoonstelling 'Wildernis'

Rechts: Microscopen maken onderdeel uit van de jeugdactiviteiten.

Linksonder: De Sabeltantijger

dikke ijskap het land bedekte, naar warmer tijden, waarin veenmoerassen ontstonden. Toen deze in de Middeleeuwen werden ontgonnen, daalde de bodem en ontstond de Zuiderzee. Met opnieuw nieuwe natuur en bewoners. Hoe zal het straks worden? Zal de wolf terugkeren naar Nederland? In *Nieuw Land* sta je nu al oog in oog met 'de wolf van Luttelgeest', het nu prachtig opgezette dier dat medio vorig jaar dood werd gevonden bij Luttelgeest.

Voor volwassen bezoekers is er veel te zien en te lezen over de soms poëtische soms rauwe schoonheid van de 'Wildernis'. Jonge bezoekers worden gestimuleerd om ook zelf aan de slag te gaan. Fossielen, stenen en insecten bekijken onder een microscoop. Zelf sporen naar skeletten en dieren. Of met een zaklamp in je eigen wildernis op avontuur gaan.

De expositie zal te zien zijn tot 4 januari 2015. Tot die tijd zijn er allerlei speciale activiteiten. Op 1 juni komt om 14:00 Dick Mol spreken in het museum. Deze Nederlandse amateur-

archeoloog weet veel over mammoeten en kreeg zo internationaal de naam 'Sir Mammoth'. Ook is de film *De Nieuwe Wildernis* op Midzomernacht 21 juni in de buitenlucht te zien. In september is er een Poepweekend, een weekend met alle aandacht voor.... uitwerpselen. Puur natuur.

Meer informatie over het programma is te vinden op:
www.nieuwlanderfgoed.nl.

Boven: Meerdere musea in Nederland leenden botmateriaal uit voor deze overzichtstentoonstelling over dieren die ooit in Nederland hebben geleefd.

Links: de wolf van Luttelgeest.

Onder: vitrines met opgezette vogels.

Activiteiten van het Flevo-Landschap

Nathalie Rooze

Het Flevo-Landschap beheert een groot aantal natuurgebieden in Flevoland. Regelmatig worden er rondom Schokland, maar ook in andere delen van Flevoland activiteiten georganiseerd voor het publiek. Op deze manier probeert het Flevo-Landschap het publiek bekend te maken met de grote verscheidenheid aan natuurgebieden die zij onder hun beheer hebben.

Voor meer informatie kunt u kijken op www.flevolandschap.nl of bellen met 0320-286130.

1 juni: Stenen Doe-middag op Schokland

Zondag 1 juni organiseert Het Flevolandschap in de Gesteentetuin op Schokland weer een Doe-middag.

Rondom het bezoekerscentrum ligt de Gesteentetuin. Het verleden van de omgeving is overal in deze tuin te ontdekken. Reis terug naar de

voorlaatste ijstijd. Een enorme gletsjer kwam vanuit het noorden en stopte hier ongeveer 200.000 jaar geleden. Onderweg nam hij allerlei keien mee, die nu nog te zien zijn en dat is maar het topje van de ijsberg. Elke eerste zondag van de maand organiseert Het Flevolandschap in de Gesteentetuin op Schokland de Stenen Doe-middag, met diverse activiteiten rondom het thema. Vind de stenen en fossielen en bekijk de vele verschillende kleuren en vormen. Heb jij zelf ook een mooie of bijzondere steen of fossiel? Neem deze mee naar ons stenenspreekuur! Dan zagen wij hem met onze speciale stenzaagmachine doormidden. Door de binnenkant te bekijken, kunnen we je van alles over je steen vertellen.

Bezoekerscentrum de Gesteentetuin is te vinden aan de Keileemweg 1 op Schokland. De doe-middag begint om 12.00 uur en duurt tot 17.00 uur. Kosten € 1,00 per zaagsnede.

Anmelden is niet nodig.

Impressie van het bezoekerscentrum in de Gesteentetuin.

Foto: Het Flevo-Landschap

7 juni: 't Zand A72: verrassend gevarieerd

't Zand A72: de naam spreekt niet tot de verbeelding. Maar dat wordt goed gemaakt op het moment dat men het gebied betreedt. Hoog en laag, nat en droog, open en besloten. Zoveel variatie op één plaats, dat maakt dit natuurgebied zo uniek. Nieuwsgierig geworden? Trek met een gids van Het Flevo-landschap het gebied in op zaterdag 7 juni. De excursie start om 10.00 uur op de parkeerplaats aan de Bronsweg ten noorden van Lelystad.

Door verschil in hoogteligging, waterstand en bodemsamenstelling zijn er veel verschillende planten en dieren te vinden. Loop tussen de hoge schietwilgen en ruik de grote vlierstruiken. Ga met de gids op zoek naar de bijzondere planten die hier voorkomen, zoals de rietorchidee, brede wespenorchis, echt duizendguldenkruid, addertongvaren en valeriaan.

Door het oudere loofbos en de vele insecten voelen de tuinfluiters, zwartkop, appelvink en de grote bonte specht zich hier thuis. Wellicht laat ook de nachtegaal van zich horen tijdens de wandeling.

De vossen hebben op 't Zand een burcht gebouwd in een van de grondwallen. Ook de wezel en hermelijn komen hier voor dankzij de vele muizen. De reeën rusten overdag tussen het struweel, maar trekken rond de schemering naar de graslandjes om te grazen.

Geïnteresseerden dienen zich vooraf aan te melden bij Het Flevo-landschap. Dit kan dagelijks tussen 12.00 en 17.00 uur via 0320-286130. Voor begunstigers is de excursie gratis. Niet-begunstigers betalen € 3,50 en

kinderen t/m 12 jaar € 2,50. Duur van de excursie: 1,5 - 2 uur.

Voor meer informatie kijk op: www.flevolandschap.nl

*De Rietorchis.
Foto: Het Flevo-
Landschap,*

*Innig verstrengelde
Variabele Waterjuffers
bij de Kamperhoek.*

*Foto: Flevo-
Landschap*

7 juni: Vroege vogelwandeling door de Kamperhoek

De ochtendnevelen hangen boven het water. Het gekwetter komt vanuit elk bosje, elke rietstengel en elke boom. In de Kamperhoek is het al een drukte van jewelste. Verken op zaterdag 7 juni de afgesloten gebieden met de beheerder van Het Flevo-landschap. Deze excursie start om 6.00 uur bij de ingang van het bos aan de Visvijverweg (tussen de Kamperhoekweg en Ketelmeerdijk).

De Kamperhoek is het oudste voorbeeld van ‘natuurbouw’ in Nederland. Het veelzijdige gebied bestaat uit moeras, bos en grasland. Het baardmannetje, de bruine kiekendief en de

*Pater Davidsherten
in het Natuurpark
Lelystad.*

Foto: Cobie Reuvers

waterral zijn hier regelmatig te zien. Het gebied staat ook bekend om de duizenden libellen en juffers die er voorkomen.

Het Flevo-landschap heeft enkele jaren geleden het moeras verder vernat, waardoor de nesten van water- en moerasvogels beter beschermd zijn tegen predatoren, zoals de vos. Sinds vorig jaar broedt de roerdomp weer in de Kamperhoek. Hoor meer over de bijzondere resultaten van dit project tijdens deze excursie.

Geïnteresseerden dienen zich vooraf aan te melden bij Het Flevo-landschap. Dit kan dagelijks tussen 12.00 uur en 17.00 uur via 0320-286130. Niet-begunstigers betalen € 3,50, kinderen t/m 12 jaar € 2,50 en voor begunstigers is de excursie gratis. Duur van de excursie; 3 uur. Voor meer info kijk op www.flevolandschap.nl.

8 en 15 juni: Burlende herten en hitsige hinds

Voor de meeste herten is september de tijd van de bronst, maar bij de Pater Davidsherten begint de bronsttijd veel eerder, namelijk al in juni. De mannetjes zijn dan vurig op zoek naar een vrouwtje. Grijp deze kans om dit burl-spektakel van dichtbij mee te maken. Ga met Het Flevo-landschap mee op zondag 8 en 15 juni van 10.00 - 11.30 uur en geniet van deze bijzondere burl-excursie in Natuurpark Lelystad, Vlotgrasweg 11 te Lelystad.

Geïnteresseerden dienen zich vooraf aan te melden bij Het Flevo-landschap. Dit kan dagelijks tussen 12.00 en 17.00 uur via 0320-286130.

8 juni is voor begunstigers gratis, niet-begunstigers € 3,50 en kinderen t/m 12 jaar € 2,50. Op 15 juni is er een kar en zijn de kosten € 5,- voor begunstigers en € 7,50 voor niet begunstigers. (www.flevolandschap.nl.)

13 juni: Ontdek *Toppad Urk* in het avondlicht

Van rietorchis tot oranje havikskruid en van rietgors tot kiekendief. De bijzondere vegetatie en vele vogelsoorten in *Toppad Urk* zijn uitstekend te bewonderen in de rustige avonduren. Proef deze sfeer op vrijdag 13 juni tijdens een avondexcursie door *Toppad Urk*, georganiseerd door Het Flevo-landschap. Dit moerasgebied is doorgaans gesloten voor het publiek, dus grijp deze kans. Deze excursie in start om 19.30 uur bij de ingang van het *Toppad* aan de Urkerweg in Urk. Laarzen zijn noodzakelijk!

Het natuurreservaat *Toppad Urk* was in de jaren '50 nog een zandafgraving. Dit ruige terrein met hogere en lagere delen ontwikkelde zich tot een bijzonder natuurgebied. Op de hogere plekken vormde zich droog duinrietlandschap. In het lage deel ontstonden plassen met oevervegetatie. Bijzondere planten zoals orchideeën en vele vogelsoorten vinden hier hun thuis.

Welke bijzondere dieren zijn er te zien? De roerdomp, nachtegaal en het

baardmannetje hebben hier een favoriet plekje. De een houdt van rietkragen, de ander van dicht struikgewas. Ze zijn schuw en dus moeilijk te zien. Daarentegen komen bruine kiekendieven regelmatig overvliegen. In de rietkragen broeden een aantal paartjes van deze grote roofvogels.

Wat betreft de flora, de moerasvaren en de rietorchis gedijen goed in *Toppad Urk*. Ze stellen specifieke eisen aan hun omgeving, waardoor ze maar op een beperkt aantal plaatsen voorkomen. Het *Toppad* is zo'n 'goedgekeurde' plek. Tijdens de excursie ruikt u ook de wilde munt.

Het aantal deelnemers is beperkt dus meldt u op tijd aan voor deze excursie. Dat kan dagelijks tussen 12.00 en 17.00 uur bij Het Flevo-landschap via 0320-286130. Begunstigers van Het Flevo-landschap mogen gratis mee. Volwassenen betalen € 3,50, kinderen t/m 12 jaar € 2,50. Voor meer info kijk op www.flevolandschap.nl.

###

Baardmannetje
Foto: Ed van Zoonen

Het Genootschap Flevo

Marika Gauthier

'Het Genootschap Flevo' stelt zich ten doel het steunen en het wekken van belangstelling voor den arbeid van de Stichting voor het Bevolkingsonderzoek in de Drooggelegde Zuiderzeepolders.'

(Artikel 1 van de eerste statuten in 1938)

Marika Gauthier is Vice-Voorzitter van het Genootschap Flevo.

Kunst(werken) in Flevoland

Evenement met lezingen en excursies

Datum: Vrijdag 6 juni 2014

Tijd: 10:00-17:30 uur

Plaats: Nieuw Land Erfgoedcentrum

Oostvaardersdijk 01-13

8242 PA Lelystad

Flevoland heeft tal van kunstwerken die in verband gebracht kunnen worden met zijn geschiedenis, de weidsheid van de polder en de maakbaarheid van het landschap. Ze zijn vaak monumentaal, zoals het *Observatorium* van Robert Morris (1977), *De Aardzee* van Piet Slegers (1982) en *Sea Level* van Richard Serra (1996). Landschapskunst is in de loop der jaren een karakter-

istiek van Flevoland geworden, niet in de laatste plaats omdat er een relatie wordt gelegd met de ruimte die de twaalfde provincie van ons land biedt. Maar Flevoland heeft meer interessante kunstwerken dan de bekende land art-objekten. Tal van gebouwen die in de Wederopbouwperiode (1940-1965) tot stand zijn gekomen, zijn gedecoreerd met glas-in-loodramen, reliëfs en schilderijen. Op menige markante plaats binnen en buiten bebouwde kommen zijn in de loop van de tijd kunstobjecten geplaatst. Wie waren de makers, wat betekent hun werk en hoe is het gesteld met het beheer en het behoud? Hoeveel mogelijkheden zijn er voor de realisering van nieuwe kunstwerken in de openbare ruimte? Zeven organisaties en instellingen hebben onder leiding van Genootschap Flevo en met steun van het Prins Bernhard Cultuurfonds Flevoland de handen ineen geslagen en een evenement georganiseerd waarin een groot aantal Flevolandse kunst(werken) aandacht krijgt. Lezingen van boeiende sprekers en excursies met bevoegden zullen de belangstellenden zowel informeren als aan het denken zetten.

Luchtfoto van het Observatorium Robert Morris.

Foto: www.depaviljoens.nl

Aanmelding

Aanmelden vóór 27 mei a.s. bij André Geurts, secretaris Genootschap Flevo, per e-mail (a.geurts78@chello.nl) of per briefkaart (Schoutstraat 62, 1315 EX Almere). Vermeld naast uw naam ook uw adres, e-mailadres, telefoonnummer en eventueel de organisatie of het bedrijf waaraan u verbonden bent. Vergeet ook niet het nummer van de excursie van uw keuze te noteren.

Tegelijk met de aanmelding dient een deelnemersbijdrage van € 17,50 te worden overgemaakt op IBAN nummer NL53INGB0000349818 t.n.v. Genootschap Flevo. Vermeld bij uw betaling de naam van de deelnemer(s).

Programma

- 10.00 uur Ontvangst met koffie en thee
- 10.30 uur Welkomstwoord; Andries Greiner, voorzitter Genootschap Flevo en dagvoorzitter (Lelystad)
- 10.35 uur 'Kunst en erfgoed'; André van Holk, coördinator Steunpunt Archeologie en Monumenten Flevoland (Lelystad)
- 10.55 uur 'Tot hier en niet verder?'; De museale erfenis van *De Verbeelding* en Museum *De Paviljoens*'; Demelza van der Maas, cultuurwetenschapper/docent en onderzoeker Vrije Universiteit (Amsterdam)
- 11.15 uur 'PIER + HORIZON, het 7e landschapskunstwerk in Flevoland' Paul de Kort, beeldend kunstenaar (De Meern)
- 11.35 uur 'Kunst in de ruimte van Almere'; Ans van Berkum, directeur Casla (Almere)
- 11.55 uur Slotwoord; Andries Greiner
- 12.00 uur Lunch in restaurant 'De Cantine'
- 13.00 uur Start van de busexcursies
- 16.30 - 17.00 uur terugkeer van de bussen in Lelystad

Monument bij de Ketelbrug in de Noordoostpolder (Ketelhuisje) van Frank Bolink en Gerard Noordman uit 1993.

Bron: Genootschap Flevo.

17.00 uur Informele afsluiting met een drankje in restaurant 'De Cantine'

17.30 uur Einde van het evenement

Iedere deelnemer dient bij aanmelding een keuze te maken uit onderstaande excursies. Elke excursie kent minimaal twee uitstapmomenten en een korte pauze:

1. 'Noordelijke excursie' o.a. Nagele, noordpunt van Schokland, de locatie van het nog te realiseren 7e landschapskunstwerk en het noordelijk deel van Oostelijk Flevoland.
2. 'Midden excursie' o.a. kunstprojecten in Lelystad, gemaal Lovink, *Sea Level* van Richard Serra, de panelen van Alfred van Werven in Dronten en het *Observatorium* van Robert Morris.
3. 'Zuidelijke excursie' o.a. gemaal Wortman, *De Aardzee* van Piet Slegers en objecten in de gemeente Almere.

Het aantal deelnemers per excursie is beperkt. Indien een excursie is volgeboekt, zullen belangstellenden worden verzocht een andere keuze te maken.

###

HOOFDARTIKELLEN

Met de ijsschuit op en rondom Schokland

Aaldert Pol

Aaldert Pol was jarenlang docent geschiedenis in Emmeloord. Thans is hij freelance publicist en historicus.

Een ijsschuit is voor veel lezers waarschijnlijk een onbekend begrip. In het alledaagse taalgebruik komt het woord niet meer voor, al is het nog wel te vinden in de Dikke Van Dale. Daarin wordt de ijsschuit – ook wel ijsvlet of ijsloper genoemd – omschreven als ‘schuitje met mast en zeil dat als een slede op ijsers over het ijs loopt’.

In de IJsloperschuur op Schokland (sedert 2002 rijksmonument) stonden vroeger twee sleden met toebehoren. Urkers kwamen in de ‘ijstijd’ met een eigen ijsvlet naar Schokland.

De IJsloperschuur

Toen ik dezer dagen voor de IJsloperschuur op Schokland stond zag ik dat de vloer bezaaid was met scherven. Het uitgestrooide materiaal maakte deel uit van een expositie en de gedachte zal geweest zijn dat scherven geluk brengen.

Wat hebben de Schokkers zoal met die ijsvlet gedaan? Wat is er na de ontruiming in 1859 gebeurd? Hoe kwamen de Urkers op het idee om met hun ijsvlet naar Schokland te gaan?

De Deventer apotheker Meijlink maakte vlak voor de ontruiming een reisje naar Schokland. Hij en zijn niet met naam genoemde metgezel filosofeerden over de mogelijk op handen zijnde ontruiming en de gevolgen daarvan voor de scheepvaart. Meijlink laat zijn metgezel dan zeggen dat een totale ontruiming zeer onwenselijk is. Een van de redenen is het niet meer kunnen optreden als redders in nood.

”De Schokkers bejiveren zich met schier ongelooflijke krachtsinspanning

om elk schip, dat onverwachts in het ijs is vastgeraakt, los te maken en naar de rede te brengen. Ontwaren zij toch dusdanig schip, (...) dan wordt de zogenaamde ijsloper ogenblikkelijk met 8, 10, à 12 koppen bemand, om er het in gevaar zijnde vaartuig mede te bereiken. Is het ijs nog dun, dan wordt het door sterke schommeling van de ijsloper verbroken; is het echter daartoe reeds te dik, dan pogen twee mannen het aan het vooreinde der schuit met hunne voeten te verbreken, tot welk einde zij niet slechts met waterlaarzen en ijssporen zijn voorzien, maar ook een riem om het lijf hebben, waaraan een ijzeren kettinkje is verbonden, dat zij aan de schuit vastmaken, om bij onverhoopt doorzakken niet te kunnen verdrinken.”¹

Die Schokker ijsvlet werd dus ingezet ten behoeve van het redden van in het ijs geraakte schepen (en mensen) maar ook ten eigen gerieve gebruikt. Zo hebben de Schokkers met hun sleden – in barre winters – nogal eens turf uit Kampen gehaald.

Ook is bekend dat ds. De la Couture, de eerste predikant van de nieuw gebouwde pastorie/kerk uit 1834, met pastoor Bosch in de ijschuit naar Kampen ging voor een reis naar Den Haag. Ingepakt met dekens en gehuld in dikke winterse jassen namen beiden plaats in de door enkele Schokkers geduwde ijschuit. Pastoor en predikant hadden zelf een zwakke gezondheid maar desondanks maakten ze de oncomfortabele reis naar Den Haag. De koning zegde enige hulp toe, maar daarmee was het armoedeprobleem uiteraard niet echt opgelost.

1 Dr. B. Meijlink, *Beschrijving van Schokland en de Schokkers, met eenige losse gedachten en gesprekken op een zondagsreize der- en herwaarts*, Uitgave K. van Hulst, 1858, pag.100

De ‘reddingslust’ van de Schokkers

Bruno Klappe schreef een zeer interessant artikel² over de ijsvlet op Schokland aan de hand van enkele gegevens in het Gemeentearchief van Kampen.

Daarin het verhaal van Pieter Lindeloo uit Medemblik, die tijdens de winter van 1821 met zijn – met straatvuilnis volgeladen – schip een barre tocht over de Zuiderzee maakte. Scherpe ijsschotsen hadden het houten scheepje ernstig beschadigd maar desondanks kon hij nog juist op tijd de rede van Schokland bereiken (24 februari 1821). De vorst hield aan en Lindeloo’s schip raakte volledig ingesloten door het ijs. In de daarop volgende nacht kwam het ijs in beweging en dreef het schip terug naar de open zee. De ramp werd compleet toen er een gat in de scheepsromp ontstond en het schip begon te zinken. De Emmeloorder vissers Louw Bruinsen Veen, Cornelis Everts Mossel en Jan Jansen Zalm zagen het gebeuren. Met gevaar voor eigen leven brachten de redders de schipper en zijn knecht naar het eiland

De Ijslopersschuur op het terrein van Museum Schokland
Foto: Aaldert Pol.

2 Schepen in het ijs. In: *Verhalen van Schokland, De lotgevallen van een eilandbevolking*, 2013, pag. 125 e.v.

en zij wisten de zeilen, het touwwerk en de luiken eveneens te bergen. De volgende dag kon ook het schip nog aan wal gebracht worden. De teleurstelling bij de redders was groot toen Lindeloo beweerde dat hij straatarm was en niets kon betalen. Later bleek hij toch in staat met een zeker bedrag – niet genoemd – over de brug te kunnen komen. Bruno Klappe wijst er in zijn artikel op dat de ijsschuit de mogelijkheid bood om wat bij te verdienen in barre winters, wanneer de visserij volledig stagneerde. Klappe geeft tal van voorbeelden. Schipper H. de Wilde op weg van Amsterdam naar Zwolle met zijn rijk geladen schip met koopmansgoederen betaalde tijdens de strenge vorst van 5 tot 8 maart 1824 enkele Schokkers van de Molen- en Zuiderbuurt 100 gulden voor zijn redding. Drie schippers met volgeladen turfschepen, behorende tot het Hoogeveense schippersgilde, werden gered voor 150 gulden; twee schepen uit Amsterdam, geladen met stratendrek, voor 40 gulden. Een schuit van Zwartsluis, geladen met schelpen,

*Informatiepaneel
op de IJsloperschuur
op het terrein van
Museum Schokland*

de ijsloper

Deze houten schuur, sinds 2002 rijksmonument, is één van de oudste gebouwen op Schokland. Het dateert uit de 19e eeuw en bood tijdens de eilandperiode onderdak aan de ijsloper van Schokland. Daarnaast hadden ook pieken, riemen, de mast met een zeil, touwen, ijszagen en bijlen, lantaarns en sleden hier een vaste plek. Wanneer tijdens strenge winters de Zuiderzee met een dik pak ijs was bedekt, kon met dit vaartuig contact met de vaste wal worden onderhouden.

De ijsloper of ijsvlet was een speciaal voor dit doel vervaardigde boot waaronder enkele glij-ijsers waren bevestigd. Met behulp van touwen kon het gevaarte door een aantal mannen over het ijs worden getrokken. Vanaf Schokland kon men dan Kampen bereiken voor het inslaan van de benodigde proviand en het halen en brengen van post. Het behoeft weinig uitleg dat het barre en vaak levensgevaarlijke tochten waren die meerdere dagen in beslag konden nemen.

werd gered voor 10 gulden; een Friese tjalk, geladen met turf, gered voor 20 gulden.

Schout (burgemeester) Lucas Seidel schreef aan de gouverneur van de provincie Overijssel over de 'reddingslust' van de Schokkers. Hij liet ter verduidelijking weten dat iemand die onbekend is met de hoge kosten van de ijsschuiten, de laarzen en de gebruikte gereedschappen en het doorstane gevaar, de beloning voor de Schokkers wellicht wat aan de hoge kant zal vinden. Over het waarom van de briefschrijverij worden we niet nader ingelicht, maar waarschijnlijk hadden de schippers geklaagd over de hoge rekeningen.

Bruno Klappe meent ook dat er wel erg veel geld van de gestrande schippers werd afgetrosgeld. In die tijd verdiende een arbeider zo'n 4 à 5 gulden per week.

Het is niet helemaal duidelijk wie er eigenaar is geweest van de ijsschuiten op Schokland en wie er verantwoordelijk was voor inzet en gebruik.

Toen de kosten van de voorgestelde onteigening in 1859 berekend werden stonden de ijsschuiten vermeld als bezit van de gemeente Schokland.³ Maar dat bleek niet het geval te zijn. De commissaris van de Koning in Overijssel liet burgemeester Gillot weten dat de ijsschuiten toebehoorden aan de 'gezamenlijke schippers tot eene corporatie of dergelijk lichaam'⁴. Die vereniging zal dus waarschijnlijk het gebruik van de schuiten verhuurd hebben aan een of meer Schokkers. Enkele Schokkers zullen ook privé wel over een ijsschuit beschikt hebben.

3 Historisch Centrum Overijssel (HCO), T.25, inv.no.18323

4 Gemeente archief Kampen. Deel III, Archieven van het eiland Schokland, inv.234

*Scherven brengen
geluk.*

Foto: Aaldert Pol

Na de ontruiming (1859-1942)

Rijkswaterstaat was na het vertrek van de Schokkers verantwoordelijk voor de ijsschuiten, die waarschijnlijk zijn overgenomen van de reeds eerder genoemde schippersvereniging.

In 1866 staat in een der bestekken van Rijkswaterstaat dat de aannemer een nieuwe ijsloper moest leveren.⁵ De afmetingen worden precies vermeld: "Lengte in het vlak 5.00 el, over de stevens 6.50 el, breedte in het vlak 1.00 el, van boven 1.75 el met een hoogte van 0.75 el (1 el = 1 meter), daarbij te leveren een roer, twee zwaarden, een mast vier riemen en vier piken, enz." Met een lengte van meer dan 5 meter is zo'n ijsvlet toch een bootje van enig formaat.

Schipper Thijs Slagter heeft ons twee scheepsjournalen nagelaten.⁶

In het tweede vertelt hij over de overwintering onder Schokland in de winter van 1870/71. Toen zaten maar liefst 27 vaartuigen 73 dagen vast in het ijs onder Schokland (Gat van Ens). Omdat het zo lang duurde ontstond er een noodsituatie. Het vroom hard

en een ijzige wind joeg rond de zeer kwetsbare houten scheepjes, die lek konden stoten. Slagter's schip werd een ijsklomp gelijk. Hij vertelt: "Op 22 december 1870 gingen ik en mijn zoon Lutte over het ijs naar Schokland waar we op de Meulenbuurt bij Smit aankwamen. Meerdere schippers deden dat. Op de Meulenbuurt ontbrak het op dat moment aan mankracht en aan materiaal om de schepen uit het ijs te bevrijden". De profetie van de metgezel van Meijlink werd op dat moment dus bewaarheid! Besloten werd om Smit met behulp van 10 Urker vissers [Hendrik Smit was kantonniër en blijktbaar waren er op dat moment vissers uit Urk, A.P.] met de ijsloper naar Kampen te sturen tegen elk een vergoeding van 250 centen daags om ons noodlot bekend te maken en zagen en bijlen van Kampen mee te brengen. Slagter bracht vrouw en kinderen aan wal. Zijn vrouw was zo gelukkig dat zij in de kamer van de opzichter mocht verblijven. Later werden nog 10 vrouwen, waaronder twee zwangere, en 18 kinderen met de ijsloper aan land gebracht. De knechten verbleven in de kerk. Brandstof was er gelukkig genoeg uit de vele met turf geladen schepen. Slagter haalde van zijn schip een zak aardappelen. Smit kwam pas de zesde dag met de ijsloper terug omdat hij op het Kamper eiland

5 G. D. van der Heide, Over het onderhoud van alle zeewerken op het eiland Schokland. *Kamper Almanak* 1963/1964.

6 Thijs Slagter, Binnenschepen in het ijs, *De Vriendenkring*, 40^e jaargang, nr.2, zomer 2000, pag.46 e.v. en 42^e jaargang nr.4, winter 2002, pag.34 e.v. Ook in *Binnenvaart* 1997, nr.1 aandacht voor de scheepsjournalen

Inventaris van de
Ijslopersschuur
volgens bestek
no.22, 1896-1898
Historisch Centrum
Overijssel (HCO)
Toeg.no.140.1,
inv.706

<i>Loods voor den Ijslooper te Ens</i>	
<i>2 Ijslopers met maas t. 12 riemen</i>	<i>1 Lraar Kofhouw</i>
<i>1 Reil van den grooten ijslooper</i>	<i>4 Treksielen</i>
<i>6 Paar ysporen</i>	<i>12 Yszagen</i>
<i>4 Piekien</i>	<i>20 Ysbylen</i>
<i>1 Hren</i>	

Heren zijn ook in het bestek vermeld

had vastgezet. De vissers gingen met de meegebrachte bijlen aan de slag, geholpen door de 2 zonen van de lichtwachter, die elk f 2,50 verdienden. Zo gelukte het om enkele schepen aan de meerpalen te krijgen. Toch was er ook nog onderlinge ruzie over wie het eerst geholpen zou worden, aldus Slagter. Voor tal van schippers waren, afgezien van de persoonlijke ellende, de financiële gevolgen van zo'n lang verblijf rampzalig. Slagter zelf was verzekerd.

Jan Schuurman en de ijsvlet

Jan Schuurman uit Vollenhove werd in 1928 kantonnieer met de Molenbuurt als standplaats. Twee weken voor zijn aanstelling was hij getrouwd met zijn naamgenoot Jansje Schuurman. Toen Jansje in de lege pastorie op de Molenbuurt stond moet ze gezegd hebben: "Moet ik nou hier m'n hele leven slijten?" In dat eerste jaar 1928/29 werd de familie op de proef gesteld. Hun vuurdoop werd een ijsdoop⁷.

Het jaar 1929 is in de geschiedenis van de scheepvaart berucht worden. In

7 Jan Schuurman, brief in *De Vriendenkring*, Winter 1995, pag.29-32

*Familie Schuurman
in 1929 voor
de pastorie.
Familiealbum
Schuurman*

februari daalde de temperatuur tot ver onder het vriespunt en in maart was er zelfs nog druk autoverkeer van de vaste wal naar Schokland en Urk. Wie op internet in de rubriek *Historische kranten* zoekt vindt een keur van meldingen hoe streng die winter is geweest. De Zuiderzee werd een grote ijsvlakte waarover zelfs vrachtwagens reden. Schuurman is in de Schoklandperiode van 1928-1941 (samen met Jan Spit, de havenmeester van Emmeloord) meer dan eens met de ijsvlet naar Kampen geweest. Wim Kuyper vertelt hoe de tocht verliep, soms ging het vrij gemakkelijk, soms zeer zwaar.⁸

"Wanneer de omstandigheden gunstig leken, vertrokken de mannen 's morgens om zeven uur. Van te voren waren de bestellingen bij de leveranciers in de Oudestraat in Kampen gedaan. Met goed ijs en windstil weer, duurde de tocht naar de overkant ongeveer twee uur. Als het ijs op het Rechter diep (oude arm van de IJssel; de weg Kampen-Emmeloord loopt bij Kampen gedeeltelijk nog langs dit water) berijdbaar was, bracht men daar de vlet aan de wal en gingen de mannen op de schaats verder naar Kampen.

Maar de tocht over de dichtgevroren Zuiderzee eindigde meestal bij de Ramspol, waar de vermoeide mannen op de meest westelijk gelegen boerderij van het Kampereiland eerst een kop koffie dronken om wat op hun verhaal te komen. Op de terugreis namen zij

8 Wim Kuyper, *Zwervend langs het IJsselmeer, Heden en verleden van het hart van Nederland*, De Boer Maritiem, 1978, pag.125, 126

ook melk voor Schokland mee. Te voet ging de reis naar Kampen, waar de post afgeleverd en een praatje met de leveranciers gemaakt werd. Een stalhouder vervoerde de goederen naar de boerderij. Pas later werden deze transporten door de leveranciers gezamenlijk gedaan. Met vast weer en een stevige oostelijke bries werd het zeil op de zwaar beladen vlet gehesen; achter de ijsvlet schaatsten de mannen soms wel in een goed uur naar de Middelbuurt terug. In het *Gat van Ens* bleef het ijs meestal zwak en daardoor gebeurde het wel eens dat de slede, bij onderlinge transporten op Schokland, met een deel van de pas overgebrachte proviand door het ijs zakte, waarbij de mannen met moeite gered konden worden.

Wanneer de nood op Schokland steeg, was men wel genoodzaakt om de tocht naar de Ramspol onder veel minder gunstige omstandigheden te maken. Dan liep er steeds een man met een lange ijshaak voorop om het vaak onbetrouwbare ijs te onderzoeken. Maar ondanks dat, zakte de ijsvlet toch nog door het ijs en moesten ook grote stukken open water genomen worden. Een ware marteling werd de tocht wanneer er onderweg een sneeuwstorm opstak of wanneer de mannen door mist overvallen werden. Draaide de wind opeens naar het noordwesten, waarbij het ijs door het wassende water omhoog geperst werd en het met donderend geweld knapte, dan betekende dit voor de mannen dat zij in levensgevaar verkeerden. Het leken wel kanonschoten, soms dichtbij, dan weer in de verte. Als eenmaal de boerderij bij de Ramspol bereikt was, waren zij hun vermoeidheid weer snel kwijt, maar de volgende dag voelden zij het nog in hun benen. Echt teleurgesteld waren zij wanneer het slechte weer aanhield, waardoor zij de terugreis naar Schokland soms

Druk bezoek op Urk.

Gisteren hebben honderden personen het eiland Urk bezocht. Het was er veel drukker dan in de zomervacantie, wanneer er passagiersbooten varen. Uit De Lemmer waren 9 personen per flets gekomen; verder waren er uit Zwolle en Kampen. Voorts zijn acht auto's op het eiland aangekomen.

Vanochtend om 6 uur zou bij goed weer een ijsvlet van Urk met post naar Schokland gaan.

Uit Enkhuizen:

Na den geheelen nacht op het ijs te hebben gedwaald, is vanmorgen te Enkhuizen van Leeuwarden aangekomen de 18-jarige IJ. de Witte, met bevroren voeten, handen en ooren. Hij is hier in het ziekenhuis opgenomen.

Met een ijsvlet naar Schokland.

Hedenmorgen is van Urk een ijsvlet naar Schokland gegaan om de post te halen. Te half drie was de post nog niet aangekomen. De bemanning van de ijsvlet zal daardoor waarschijnlijk op Schokland moeten overnachten.

Auto's op de Zuiderzee.

URK, 22 Febr. Heden vertrok een auto van Urk naar Schokland om de post-ijsvlet tegemoet te gaan.

Na een half uur rijden is de auto op Schokland aangekomen. Ook hier is vanmorgen een auto uit Kampen gearriveerd. Dit zijn de beide eerste auto's, die het eiland Urk uit Oostelijke richting hebben bereikt.

dagen moesten uitstellen. Onder deze omstandigheden, waarbij het ijs meestal ging kruien, waren die tochten een uiterst moeilijke en inspannende onderneming. De ijsvlet was meer dan duizend pond zwaarder geworden; behalve door de ijsbergen langs de kust van het Kampereiland, werd hun weg ook nog door opgewaaide sneeuwhoppen versperd. Hoe het er bij de haven van Emmeloord uit zou zien, hoefden zij zich niet af te vragen; het ijs zou daar met geweld over de havendijk geschoven zijn, de beide huizen zouden in de luwte van een tien meter hoog ijsduin liggen en zware, eikenhouten palen zouden als talhoutjes afgeknapt zijn".

Krantenknijsels:

Boven: Nieuwe Rotterdamse Courant, 22-2-1929.
Midden: Tilburgsche Courant, 19-2-1929.
Onder: Gooi- en Eemlander, 22-2-1929

Urk-Schokland

De Urkers hebben de ijsvlet veel vaker moeten inzetten dan de bewoners van Schokland. Sedert 1853 ressorteerde Urk, wat de post betreft, niet langer onder Enkhuizen, maar onder Kampen. In 1889 verzochten de gebroeders E. L. en E. de Groot, beurtschippers te Lemmer, om subsidie voor het in de vaart brengen van een stoomboot van Kampen-Urk-Enkhuizen v.v. Die lijndienst – gesubsidieerd door de posterijen en de provincie Noord-Holland – is in de loop der tijden steeds belangrijker geworden voor de verbinding met Urk. De postboot ‘De Geusau’ werd in de Urker geschiedenis befaamd. Als de zee open lag waren er uiteraard geen problemen. Maar ’s winters belette ijsgang dikwijls de vaart en dan ontstond er een hachelijke situatie waarbij de postboot (met post, passagiers en voorraden) in het ijs bleef steken en de ijsvlet alleen nog uitkomst kon bieden. In strenge winters was uitvaren zelfs onmogelijk. Met de posterijen in Kampen was afgesproken dat de post dan met de ijsvlet naar Schokland gebracht zou worden en dat de Urkers vandaar de post met hun ijsvlet moesten halen. Met de post kwamen ook andere goederen mee. Soms liet men het in Kampen afweten en gebeurde het dat de Urkers zelf naar Kampen gingen om met de post ook nieuwe voorraden in te slaan. Over die Urker tochten zijn

Lammert Kombrink.
Foto: Familiealbum

*Genemuiden waagt
zich op het ijs
(1929).
Foto: Henk Beens.*

vele boeiende verhalen geschreven, in de geschiedenis bekend geworden als ‘bloedreizen’.

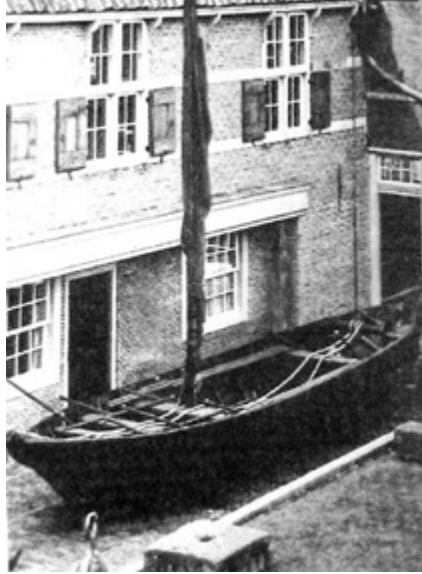
Wij kozen een fragment uit het boek *Bruid van Schokland* van L. Kombrink.⁹ Diens moeder – een dochter van de op Schokland wonende Lammert Smit – was getrouwd met Kasper Kombrink, de lichtwachter van Kraggenburg. Zoon Lammert kwam herhaaldelijk bij zijn grootmoeder op bezoek. Hij zag met eigen ogen hoe de Urker ijsvlet naar Schokland kwam. Lammert schrijft daarover:

”Klein en nietig, nauwelijks merkbaar op de grote doodse ijsvlakte, zwoegen de Urkers met hun ijsvlet.(...) Langzaam komt de zware vlet, met de lopers er onder, in beweging. Iedere keer botst zij tegen een overeind staande schots en dan is de gang er weer uit. Diep voorover gebogen trekken de mannen voort, zich soms met de handen op het ijs steunend wanneer hun benen door de gladheid onder het lichaam wegschieten.(...). Eensklaps geeft de voorste trekker een schrille schreeuw en meteen verdwijnt hij tot aan zijn middel in het ijs. Men stopt onmiddellijk en vlug wordt de drenkeling uit het koude water getrokken. In stralen stroomt het water hem uit de wijde broek en zijn gezicht staat allesbehalve plezierig. Verrassend snel springt hij in de vlet

9 L. Kombrink, *De bruid van Schokland*, J. J. Groen, Leiden, 1951, pag. 77 e.v. Fragment ook opgenomen in *Bloedreizen*

en schopt de reeds bevrozende broek van zijn lijf. De onderbroek van hetzelfde formaat volgt en vijf minuten later staat hij weer in het trekzeel en trekt, trekt zo hard hij maar kan om weer warm te worden. En voort gaat het weer, richting Emmeloord. Men is voorzichtiger geworden. Het ijs is onbetrouwbaar door de snelle stroom die door de Nagel trekt. Reeds heeft de zon haar hoogste punt bereikt en is bezig de korte winterbaan naar de horizon af te leggen. De oostenwind wakkert aan en harder moeten de Urkers trekken om het logge gevaarte vooruit te krijgen. Zij komen op een punt waar de schotsen tegen elkaar op staan. Steven geeft het sein om te stoppen. (...) Plotseling loopt er een siddering door de ijsvloer, een daverende knal volgt. Met verschrikte gezichten richten de mannen zich op en onwillekeurig naderen zij de boot om zich in veiligheid te stellen. Een luide waarschuwend kreet van de leider doet hen het trekken vergeten. 'Kijk daar... daar recht voor ons... daar schuift het ijs...!' schreeuwt hij schor. Hij heeft gelijk. Het ijs is in beweging en de zware dikke schotsen schuiven over elkaar heen. Onder hevige gerommel begint zich een duin te vormen, almaar hoger. De ijsvloer siddert onder de geweldige druk... Onder de voeten der Urkers springen barsten en deze planten zich krakend voort. Even zijn de mannen de kluts kwijt, heel even slechts. 'Weg van hier mannen!' beveelt Steven dan. 'Terug, desnoods weer naar Urk.' Allen smijten zich in de zelen, een vluchtende horde, die trekt voor het leven. Met wanhopige blikken kijken ze naar Schokland, dat nu achter hen ligt. 'We zullen het om de Zuid proberen', zegt Steven, 'er móét ergens goed ijs zijn. En we moeten opschieten, want over twee uur is het donker.' Steven krijgt gelijk. Het ijs wordt beter. 'Het gaat

Urker vlet in
Zuiderzeemuseum.
Foto: A. Weerstand

goed mannen!' moedigt hij aan.' We hebben de goede koers weer'. Als kleine wolkjes stoom komt de adem uit hun hijgende monden. Soms heffen zij verschrikt het hoofd op als met gedreun een nieuwe scheur door het ijs jaagt. Zwijgend gaat het verder, want elk gesproken woord is verspilling van energie. Langzaam, tergend langzaam, wordt het nevelig silhouet van Emmeloord duidelijker...''

In de winter van 1946/47 maakte de Urker ijsvlet zijn laatste reis. De houten vlet van omstreeks 1850 van de vereniging 'Hulp en Steun' werd overgebracht naar het Zuiderzeemuseum in Enkhuizen (1950).

###

Literatuur over de Urker tochten

W.J.J. Boot, *De boot toet! Geschiedenis van de Urker bootverbindingen.*

Deel VI van *Urker uitgaven*, 1984.

Albert van Urk en Tromp de Vries, redactie, *Parate Post.* Deel X van *Urker uitgaven*, 1986

A. Weerstand, T. de Vries en A. van Urk. *Bloedreizen in barre winters.*

L. Kombrink, *De Bruid van Schokland*, J. J. Groen & zoon N.V., Uitgevers, Leiden

Een nieuwe verklaring van oude streeknamen in het IJsselmeergebied

Harrie Scholtmeijer

Harrie Scholtmeijer schreef in 1987 het boek Namen in de Noordoostpolder, waarna er nog 150 publicaties (boeken, artikelen) volgden, o.a. Het Nederlands van de IJsselmeerpolders en het Woordenboek van de Overijsselse Dialecten. Sedert 2008 is hij voorzitter van de Vrienden van Schokland.

Rond het begin van onze jaartelling is het meer Vlie of, zoals de Romeinen schreven, het lacus Flevo, een van de grootste binnenwateren in de lage landen geweest. Dat maakt het des te opmerkelijker dat er weinig geografische namen naar dit Vliemeer vernoemd zijn. We kennen eigenlijk alleen Westflinge (in Noord-Holland) en Vlieland. Beide streken liggen op wat grotere afstand van het Vliemeer, dat zich in het (zuid)oosten van het Zuiderzeegebied bevond. Bovendien zijn beide namen voor het eerst opgetekend na het jaar 1000, en toen was in het oosten het Vliemeer al overgegaan in het Almere (en vanaf 1170 in de Zuiderzee).

Ook de namen van de in de onmiddellijke nabijheid van het Vlie gelegen Frankische gouwen Flethite (Eemland), Felua (Veluwe) en Fulnaho (Vollenhove) zijn pas voor het eerst opgetekend toen de Vlie al was overgegaan in het Almere. Ze zijn misschien om die reden tot op heden niet met de Vlie in verband gebracht. Er bestaan ook wel taalkundige bezwaren tegen zo'n afleiding. De taalkundige etymologieën die er voor deze streeknamen dan wel gegeven zijn, blijken echter heel divers, en kunnen soms (op niet-taalkundige gronden) ook niet kloppen. In dit artikel veronderstel ik daarom dat de oudste optekeningen, van de namen van gouwen die aan de Vlie lagen, niet de oorspronkelijke namen zijn, maar verbasteringen zijn van namen die in hun oorsprong wel degelijk op de Vlie teruggaan.

In de naoorlogse periode hebben de geologie en de archeologie een bijna onvoorstelbare ontwikkeling doorgemaakt. Daardoor weten we veel meer over de prehistorische geschiedenis van ons landschap, en vooral over die delen die tot aan de twintigste eeuw nog onder water lagen: de IJsselmeerpolders. We kunnen veel nauwkeuriger kaarten

tekenen van de oude toestand van dat gebied. Voorheen waren we voor onze vroegste kennis van het Zuiderzeegebied afhankelijk van wat de Romeinen opgeschreven hadden. In tegenstelling tot de autochtone bewoners van het gebied beheersten zij het schrift. Maar hun overleveringen van een regio die een uithoek van het Romeinse rijk was, en die hen

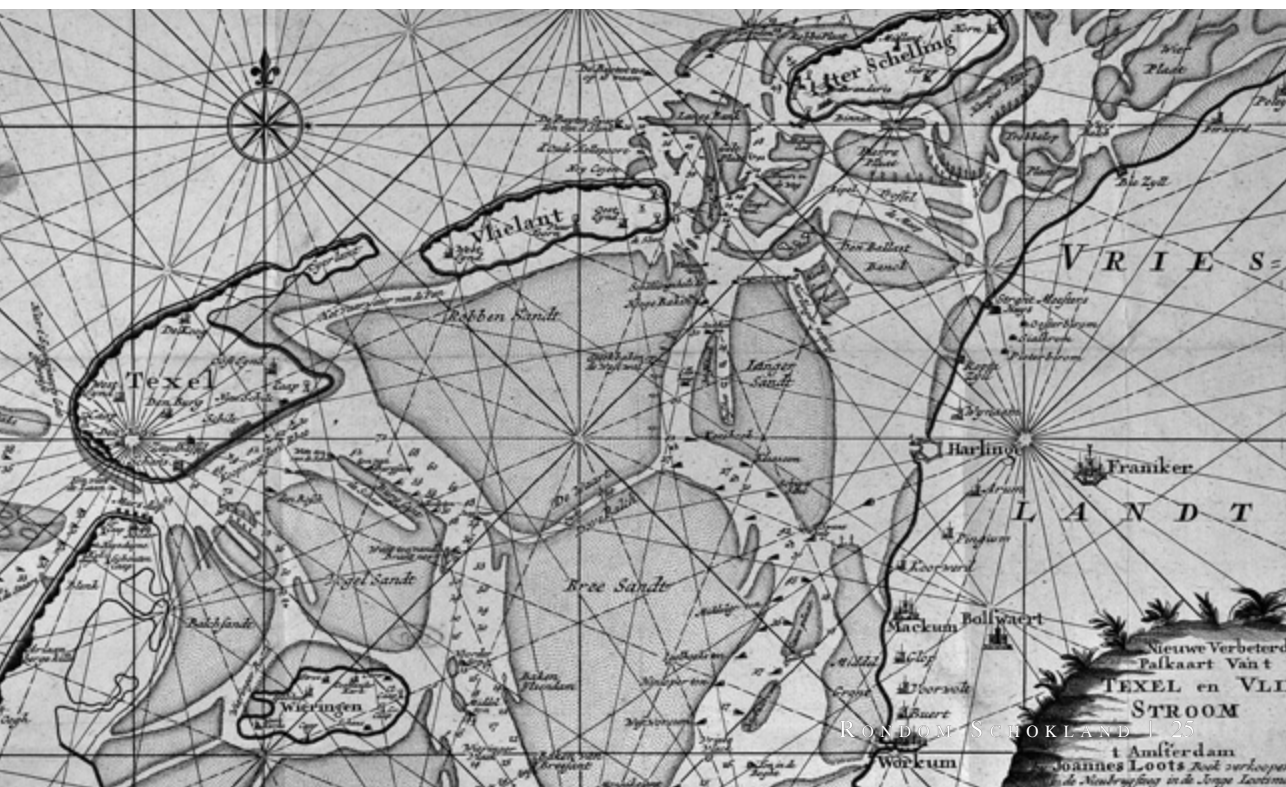
trouwens ook weinig kon bekoren, zijn betrekkelijk onnauwkeurig. Het meer Flevo waarover de Romeinen schreven wordt op latere kaarten dan ook wat impressionistisch getekend – meestal in de zuidelijke kom van het Zuiderzeegebied, ongeveer waar nu de polder Flevoland ligt.

De Vlie

De inpolderingen hebben heel wat bodemvondsten aan het licht gebracht, en natuurlijk het bodemonderzoek in algemene zin (ook het geologische) enorm vergemakkelijkt. Daardoor kunnen we nu exact de waterstromen tekenen, maar ook de vele nederzettingen die er aan die waterstromen zijn geweest. We weten daardoor dat er in het oosten van waar nu de Noordoostpolder is, tussen Schokland en de Voorst, in 500 v. Chr. al een groot water was, dat in verbinding stond met dat grote zuidelijke meer¹. Ten noorden van Schokland had dat meer een opening naar een ander, betrekkelijk groot meer. Via dat stelsel van meren stroomde het

water uit het zuiden en het oosten van ons land af naar de Noordzee (van de Waddenzee was toen nog geen sprake). In de eeuwen daarna zijn die meren door voortdurende afslag van de veengrond daartussen aaneengegroeid, zodat we rond het begin van de jaartelling één groot meer kunnen onderscheiden, dat niet alleen in de zuidelijke kom van het Zuiderzeegebied gelegen heeft, maar het hele oostelijke deel van dat gebied omvatte. Het is daarmee een van de belangrijkste waterstromen geweest in de tijd dat hier Germaanssprekende stammen woonden, bewoners dus die een taal spraken die in onze huidige taal wordt voortgezet. In de inheemse taal heette dit meer Vlie of Flie, de Romeinen schreven over de *lacus Flevo*. Je zou denken dat zo'n belangrijke waterstroom zijn sporen ook in het namenlandschap heeft nagelaten, maar dat is niet het geval. Er zijn eigenlijk maar twee streeknamen die in de hedendaagse naamkunde tot de Vlie herleid worden en dat zijn Vlieland en Westflinge.

Oude kaart waarop De Vlie staat afgebeeld als zeeuitgang tussen de eilanden Vlieland en Terschelling
Bron: www.geheugenvannederland.nl

Vlieland en Westflinge

Vlieland is het nog altijd bestaande eiland in het noordwesten van de Waddenzee. Het bevindt zich dus op een relatief grote geografische afstand van de toenmalige Vlie. Maar ook de afstand in de tijd tussen de oudste overlevering van de naam Vlieland en het verdwijnen van de naam Vlie is groot. Rond 500 na Chr. was de afslag van het veen namelijk al zo ver gevorderd, dat de inheemse bevolking in plaats van de Vlie begon te spreken van het Almere ('heel groot meer'). In de Allerheiligenvloed van 1170 was het meer zelfs tot een zee geworden (Zuiderzee), maar pas daarna komt de allereerste vermelding van Vlieland: in 1245 verschijnt het als Fle in de bezittingenlijst van het St. Odulfsklooster te Staveren. Voor Westflinge geldt iets vergelijkbaars. Dat is de naam voor een gouw in West-Friesland, dus ten opzichte van de Vlie aan de andere kant van het Zuiderzeegebied. De naam is pas in 1064 voor het eerst opgetekend, en dat is zo'n 500 jaar nadat de Vlie overging in het Almere. Ook bij Westflinge is zowel de geografische afstand als de afstand in tijd tot de Vlie groot. Zijn er dan geen namen geweest die dichterbij de Vlie lagen, zowel in ruimte als in tijd? De Bosatlas van de geschiedenis van Nederland (2011) laat zien welke gounnamen er rond 800 (betrekkelijk kort na het verdwijnen van de Vlie) aan de oostkant van dat grote water Almere te vinden waren². Van zuid naar noord gaan zij dat: Flethite, Pagus Felua

*De kerk van Vollenhove (Fulnaho)
Foto: Hans Hollestelle.*

(Veluwe)³, Salanom (Salland), Fulnaho (Vollenhove) en Pagus Forestensis. Van Salanom en Pagus Forestensis raakt maar een klein deel de kust (tussen IJssel en Vecht respectievelijk rond de Tjonger of Kuinre), maar bij Flethite, Felua en Fulnaho wordt een groot deel van de grens gevormd door het water. We zullen ons in het vervolg op die namen concentreren.

Flethite, Felua, Fulnaho

Alledrie de namen zijn vóór het jaar 1000 opgetekend: Flethite voor het eerst in 777, Felua in 793 en Fulnaho in 944. Wanneer we nagaan wat er in de naamkundige literatuur over de oorsprong en betekenis van die namen is gezegd, dan valt op dat er bij elke naam gezegd wordt: we weten het niet, en dat er dan vervolgens verschillende gissingen worden gedaan. In een enkel geval is die gissing bovendien aantoonbaar onjuist. Flethite is zowel geëtymologiseerd als 'wateren' (het zou dan gaan om drassig land)⁴ maar ook als 'vlak land' (flet wordt dan in verband gebracht met het Engelse flat)⁵. Voor het Eemland is dat plausibel, maar op de kaart in de Bosatlas is te zien dat Flethite ook een deel van het Gooi en de Utrechtse Heuvelrug heeft omvat, en dan is 'vlak land' veel minder waarschijnlijk (evenals trouwens 'wateren'). Voor Felua heeft men onder andere gedacht aan 'vaal land', 'land met wilgen' en

3 De namen tussen haakjes zijn afkomstig uit de Bosatlas.

4 W.F.N. van Rootselaar, Jaarverslag Flehite (1892) 15; D. van der Haar, 'Flehite', in: Driemaandelijks bladen voor Taal en Volksleven in het Oosten van Nederland 20 (1968) 75-88 en R.A. Ebeling, 'Over de etymologie van Flehite', in: Driemaandelijks bladen voor Taal en Volksleven in het Oosten van Nederland 20 (1968) 89-96; M. Gysseling, Toponymisch Woordenboek van België, Nederland etc. (vóór 1226) (Brussel 1960).

5 C. van Bree e.a. Amersfoortse praet. Een stad in taal en verhaal. (Amersfoort, 2008), 80.

‘drinkpoel voor het vee’⁶. Overigens komt de naam Veluwe op meer plaatsen in ons land voor; dat lijkt meer te wijzen op een soortnaam dan op een heel specifieke aanduiding⁷.

Fulnaho, ten slotte, kent verschillende verklaringen; de meestgenoemde is die van ‘veulenhoogte’⁸. Taalkundig is ‘veulenhoogte’ als etymologie van Fulnaho verdedigbaar. Ho is ‘hoogte’, en fulna kan inderdaad worden gezien als een Oudgermaans woord voor ‘veulen’. Wie buiten het taalkundige kader treedt, zit toch wel met een moeilijkheid. Waarom zou een hoogte specifiek zijn vernoemd naar veulens? Het veulen komt nooit solitair voor, maar altijd in nabijheid van het moederdier. Het zou dan ook meer voor de hand gelegen hebben wanneer de bevolking het zou hebben over ‘paardenhoogte’. Is Fulnaho wel ‘veulenhoogte’?

De drie namen Flethite, Felua en Fulnaho zijn in de naamkunde niet met elkaar in verband gebracht, wat statistisch gezien opmerkelijk is. De eerste twee medeklinkers zijn in elk van die namen identiek. De kans dat dit op toeval berust bij drie aan elkaar grenzende gebieden (alleen Salanom ligt tussen Felua en Fulnaho) kunnen we vergelijken met de kans

dat drie naast elkaar staande auto’s op een willekeurig parkeerterrein de eerste letters van hun kenteken delen. Die kans is verwaarloosbaar klein. Wat ook niet gebeurd is: dat de namen Flethite, Felua en Fulnaho in verband zijn gebracht met de Vlie⁹. Met die waternaam delen ze de eerste medeklinkers van hun naam, zeker als we in oenschouw nemen dat Vlie tot in de negentiende eeuw vaak als Flie gespeld wordt, dat de Romeinse naam Flevo ook met een f begint, en dat het verschil tussen f en v in onze taal nooit heel groot is geweest, en in het Fries maar ook bij veel sprekers van het hedendaagse Nederlands zelfs tot nul is gereduceerd.

Naar een nieuwe etymologie

Nu we door geologisch en archeologisch de omvang van de Vlie nauwkeurig kennen, en weten dat het water hiervan tot aan de gebieden die aangeduid werden met de namen Flethite, Felua en Fulnaho is gekomen, ligt het voor de hand de oorsprong van die namen in de Vlie te zien. De eerste medeklinkers van hun naam delen de gouwen immers niet alleen met elkaar, maar ook met dit belangrijke water. Een probleem wordt echter gevormd door de klinker die in Felua en Fulnaho tussen de f en de l staat. Voor die klinker – eigenlijk moeten we zeggen: twee verschillende klinkers, want het gaat om zowel de e als de u – zullen we een verklaring moeten zoeken. Het is dan van belang om te kijken naar de periode waarin

6 A. Quak, ‘Vee-Louwe ‘veepoel’ en andere poelen?’, in: Naamkunde 34 (2002), 73-80.

7 C.H. Edelman en A.W. Edelman-Vlam, ‘Veluwe en Betuwe, in het bijzonder als veldnaam in het Rivierengebied’ in: Bijdragen en mededelingen van de Naamkunde-commissie van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen (Amsterdam 1958)

8 J. de Vries, Woordenboek der Noord- en Zuid-Nederlandse plaatsnamen (Utrecht 1962); G. van Berkel en K. Samplonius, Het plaatsnamenboek. De herkomst en betekenis van Nederlandse plaatsnamen (Houten 1989); F.D. Zeiler, ‘Vollenhove: van bos tot drostambt’, in: Jos Mooijweer (red.), Vollenhove, stad en vermaarde zonen. Negen opstellen bij de viering van 650 jaar stadsrecht (Kampen 2005) 7-16.

9 De enige uitzondering, voor zover ik kan nagaan, is het Barnevelds Woordenboek, waar, onder het lemma Veluwe, waar Felua zowel met Flethite als met Fli(e) in verband wordt gebracht, maar nog niet met Fulnaho. Verwarrend is dat de auteur Felua en Flethite als identiek ziet. (H. van de Giessen, Barnevelds woordenboek. Het dialect van de West- en Midden-Veluwe. Barneveld 2008, 301).

de betreffende naam voor het eerst werd opgetekend. Die ligt welliswaar nog in het eerste millennium (wat niet gezegd kan worden van Vlieland en Westflinge), maar toch enkele eeuwen verwijderd van de tijd (rond 500) waarin de Vlie ophield te bestaan, en overging naar het Almere. Degenen die destijds de naam opschreven, hebben de Vlie niet meer gekend, en de herinnering aan die oude naam was op het moment van optekening waarschijnlijk verdwenen. Daarmee is de oorsprong van de aan de Vlie ontleende streeknaam ondoorzichtig geworden. In plaats daarvan is men de naam gaan interpreteren als een wel bestaand woord, en afhankelijk van die interpretatie is men op heel verschillende namen uitgekomen: ‘vlak’, ‘vaal’ of ‘veulen’. We weten overigens niet wie die ‘men’ uit de vorige zin was: de scribent van de oorkonde of, waarschijnlijker, de taalgemeenschap waarin de verbasterde vorm reeds voet aan de grond had gekregen. In dat laatste geval kunnen we met recht spreken van een volks-etymologie.

Het deel *fulna* in *Fulnaho* heeft dus niet de oorspronkelijke vorm. Een deel van de oorspronkelijke vorm moet natuurlijk wel in *fulna* bewaard zijn gebleven. Op grond van het feit dat de medeklinkers *f* en *l* ook in de eerste lettergreep van aangrenzende streeknamen optreden (en dat kan eigenlijk geen toeval

zijn), veronderstellen we dat deze medeklinkers al in de oorspronkelijke vorm aanwezig waren. Daar is trouwens ook nog een onafhankelijk bewijs voor: medeklinkers zijn over het algemeen minder gevoelig voor taalveranderingen dan klinkers. Bij dialectwoorden die ten opzichte van hun Nederlandse tegenhanger alleen in de klank verschillen, is het negen van de tien keer de klinker die voor dat klankverschil zorgt, niet de medeklinker. Die *f* en *l* van *fulna* zien we ook terug in de naam *Vlie* of *Flie*, en het is dus heel aannemelijk dat *Fulnaho* oorspronkelijk niet ‘veulenhoogte’ maar ‘hoogte aan de Vlie’ heeft betekend. Hoe de oorspronkelijke naam heeft geluid, zal wel altijd duister blijven. De *Vlie* was verdwenen toen de streeknaam *Fulnaho* voor het eerst werd opgetekend. Het eerste element van die naam was toen al geëvolueerd tot een vorm die de herinnering aan de *Vlie* had uitgevaagd, maar wel als een ander, bestaand woord kon worden geïnterpreteerd, en mogelijk zelfs qua vorm al bij dat woord was aangepast. Ook *Felua* komt voor als samenstelling, namelijk *Felua ouua*, waarbij het tweede deel geïnterpreteerd is als ‘gouw’ of ‘-ouw’ (natte (weide)-grond, zoals in het Duitse *Aue*, het Nederlandse landouw en het Engelse meadow). Net als bij *Fulnaho* is het tweede deel van de samenstelling vrij algemeen, maar het eerste deel heeft

Vollenhove.
Op het eilandje in
het midden van de
kolk stond vroeger
de zomerresidentie
van de Bisschop van
Utrecht.
Foto: Hans
Hollestelle

in oorsprong onmiskenbaar verwezen naar de Vlie. Aanvankelijk heeft ook deze gouw haar naam ontleend aan het brede (en steeds breder wordende) water dat langs haar kust stroomde. Rond 500 was dat water zo breed geworden, dat men sprak van een meer: het Almere. De naam Vlie of Flie raakte vervolgens in onbruik. Toen enkele eeuwen de naamsoorsprong ondoorzichtig was geworden, heeft men de naam geherinterpreteerd als een meer algemene soortnaam. Om aan te sluiten bij een bestaand woord was het wel noodzakelijk dat een klinker tussen de f en de l werd gevoegd. De oudst-opgetekende naam, Flethite, heeft aan het begin nog de oorspronkelijke vorm, zonder klinker tussen f en l, bewaard. Maar waarschijnlijk is de rest naam wel veranderd – zo onherkenbaar, dat latere bewoners maar ook naamkundigen niet meer de link met de Vlie hebben gelegd. Daarbij komt, dat pas door recent onderzoek de werkelijke plaats en omvang van de Vlie en de omringende bewoning bekend is geworden. Dat de naamkundigen bij Flethite, maar ook bij Felua en Fulnaho niet in de eerste plaats aan de Vlie hebben gedacht, valt daarom ook wel te begrijpen. In plaats daarvan zijn ze met verklaringen gekomen die taalkundig correct zijn, maar (in bijvoorbeeld het geval van

‘veulenhogte’ voor Fulnaho) op grote bezwaren van niet-taalkundige aard stuiten. Een rechtstreekse herleiding van de overgeleverde namen op Vlie stuit echter op taalkundige bezwaren: de klinker die soms tussen f en l staat, kan niet teruggaan op Vlie. Dit bezwaar kunnen we wegnemen door te veronderstellen dat de overgeleverde vormen niet oorspronkelijk zijn, maar verbasteringen van namen die in oorsprong wel degelijk op de Vlie teruggaan.

Ter afsluiting

Waarom zijn de oorspronkelijke Vliename in het zuidoosten verdwenen, en na 500 overgegaan in namen die niet meer rechtstreeks tot Vlie traceerbaar zijn, terwijl de westelijke namen Vlieland en Westflinge zelfs na het jaar 1000 nog duidelijk als Vlie-namen te herkennen zijn? Het antwoord op die vraag moet opnieuw gezocht worden in de waterstaatkundige toestand van het gebied. In het zuidoosten is de Vlie rond 500 opgegaan in het Almere. In het noordwesten, waar een veenpakket zich langer heeft gehandhaafd, is de waternaam Vlie langer blijven bestaan – als Vliestroom voor de zee-enge tussen Terschelling en Vlieland tot op de dag van vandaag.

###

*Oude kaart van de Waddenzee.
Bron: www.geheugen.vannederland.nl*

Reservaat

Onttrokken aan zijn eigenlijke element ligt als het ware hier gestrand met 't ruime, nieuwe land rondom de opgeworpen kraggen-burcht – ooit ijkpunt voor het varend volk, begin- en eindpunt van het Zwolse Diep: de wachter van Oud-Kraggenburg.

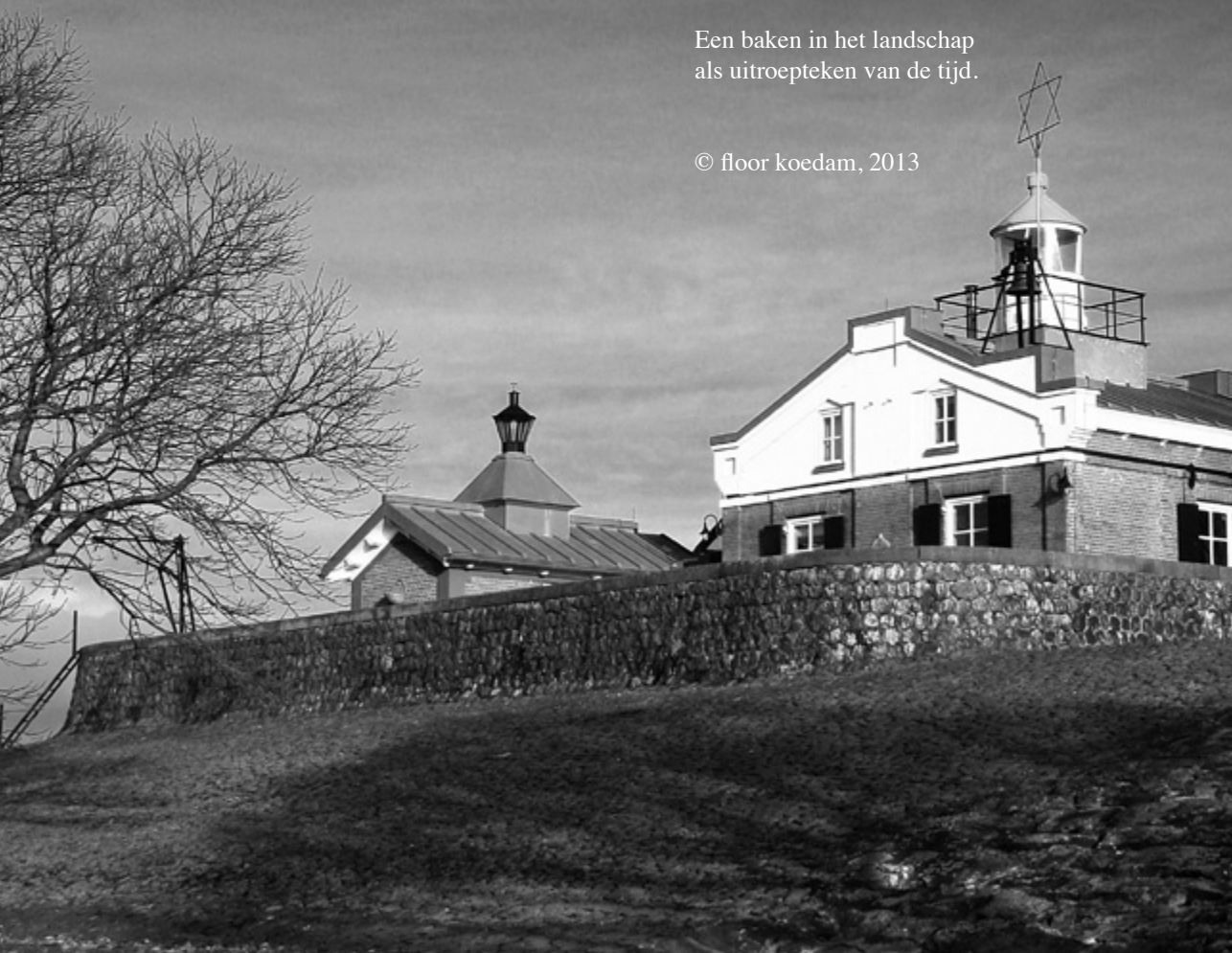
De woonterp, met zijn lichtopstand als baken, gegrondvest en bemand, trotseerde 't nooit aflatend offensief van een altijd rusteloze zee, slechts met een engsmalle leidam als navelstreng verbonden aan 't levengevend veilig achterland.

Ellendig eenzaam woonoord van lichtwachters met vrouw en kroost, welhaast een nachtmerriebestaan bij sinistere mist, in barre wintertijd, te midden van windwilde storm en vloed, van god en alleman verstoken in een beklemmende verlatenheid.

Verloren hoopje land, zo desolaat – nu, met vruchtbaar land omgeven, nog slechts herinnering aan toen en met het hoog opgroeiend groen een veilig vluchtoord in de stilte: ver van de vreemdverdwaasde wereld een woondroom en een reservaat.

Een baken in het landschap als uitroepteken van de tijd.

© floor koedam, 2013

Onderwijzers op het eiland Schokland in de Franse tijd

Koos Spitse (deel 6 uit 6)

Hieronder het 6e en laatste deel uit een serie artikelen over onderwijzers die in de Franse tijd op Ens en Emmeloord hebben gewerkt. Dit is het laatste van artikelen over onderwijzers op Emmeloord in de Franse tijd (1795-1813). Voorgaande artikelen handelden over onderwijzers op Ens. In deze bijdrage wordt de laatste onderwijzer besproken, die in de Franse tijd op Emmeloord werkte.

JOHANNES DE WIT (1808-1825)

Persoonlijke omstandigheden

Het dorpsbestuur van Emmeloord stelde na de dood van Hendrik Mommendé op 20 december vast, dat de gemeente "niet buiten eenen kundigen schoolmeester kan, die tegelijk bekwaam is voor de regeering te schrijven, en zo veel kennis van den Gregoriaanschen Zang heeft om in de kerk te kunnen voorzingen."¹⁰

Hoewel de onderwijzer door het rijk werd betaald, zou door het beroepen van een andere onderwijzer het dorp toch zwaar worden belast, omdat een behoorlijke toelage moest worden betaald aan Mommendé's weduwe, die als vroedvrouw werkzaam was. Er diende ook een woning voor haar in orde te worden gebracht, omdat ze niet in het schoolmeestershuis kon blijven. Emmeloord stelde in dit opzicht een ongelijke bejegening vast ten opzichte van Ens, want daar ondersteunde het

rijk de vroedvrouw. Een vergelijking die wel opging omdat Emmeloord bij de wet van 13 april 1807 was gaan behoren tot de provincie Overijssel, maar er niet bij betrokken dat het dorp op onderwijsgebied voordelen genoot boven Ens.

Het dorpsbestuur stelde, zoals in het derde artikel al gemeld, de landdrost voor de weduwe van Mommendé een jonge onderwijzer toe te voegen.¹¹ Dan kon ze blijven wonen waar ze woonde, de school bleef doorgaan, het land hoefde niet meer te besteden dan 365 gulden wat zoveel was als Mommendé jaarlijks genoot, en tenslotte werd de burgerij, die het armer had dan ooit, niet zwaarder belast. Het toevoegen van een jonge meester hield naar ik aanneem in, dat Anna Carpentier hem een kosthuis bood. Een ongetrouwd persoon had geen eigen woning nodig. De landdrost van Overijssel besloot echter op 31 december 1807, 20 dagen na het overlijden van Hendrik

J. Spitse (1938-2012) was orthopedagoog en psychotherapeut. Na zijn pensionering in 2000 ontwikkelde hij zijn belangstelling voor regionale geschiedenis en kerkgeschiedenis verder. Hij publiceerde, naast artikelen in Het Schokker Erf en Kondschap, Fabrieken op Schokland. Katoenweverij van 1838 tot 1857 (2007), Joannes Bosch (1794-1842). Van boerenzoon te Raalte tot priester op Schokland (2010) en Altijd aan het reizen, Brieven van een mormoonse emigrant naar Noord-Amerika, 1877-1913 (2011).

1. GAK, IX, 12 februari 1808.

¹¹ HCO, T 3.1, Inv 6505, 16 van Bloeiemaand nummer 2.

Mommendé, Johannes de Wit als zijn opvolger te benoemen.¹² De Wit was 29 jaar. Tot dan toe werkte hij als onderwijzer in kinderhuizen te Vollenhove. Hij ging daar wellicht naar toe nadat zijn vader in 1796 op Emmeloord werd vervangen.¹³ Een brief van schoolopziener Sanders aan het bestuur van Vollenhove meldde, dat het vertrek van de tweede onderwijzer J. de Wit tegen februari 1808 was bepaald. Daarom moest er spoedig een opvolger komen. We vernemen uit die brief ook wat De Wit verdiende. Omdat Vollenhove volgens een publicatie van het Gedeputeerd Bestuur van 26 april 1807 behoorde tot de plaatsen van de hoogste rang, werd er een onderwijzer van de eerste of tweede rang vereist, maar het was onmogelijk voor de 100 gulden die de tweede onderwijzer verdiende, iemand van die rangen te krijgen.¹⁴ De gang van zaken bij de vervulling van de vacature Mommendé gaf op Emmeloord veel ongenoegen. Er kwam iemand die het gregoriaans niet beheerste.¹⁵ Het toevoegen van een jonge schoolmeester aan de weduwe Anna Carpentier was afgewezen. De Wit was benoemd, omdat zijn vader ook onderwijzer op Emmeloord was geweest. En er werd beweerd, dat de landdrost pas na de beslissing om Johannes de Wit aan te stellen het

verzoek ter ore kwam om de nieuwe schoolmeester ook als voorzanger of koster te benoemen.

Doorenweerd vond dat Sanders de landdrost niet goed had voorgelicht. De belangen van de gemeente waren aan die van een privaat persoon opgeofferd. Sanders had zich stiekem gedragen. Het was onmogelijk een geneesheer-voorzanger te vinden. Maar nu De Wit eenmaal was benoemd, hoopte hij, dat deze zich zou onthouden van beledigingen, die de gemeente soms door zijn familie waren aangedaan uit een geest van burgerlijke onverdraagzaamheid. Op dat punt kon hij gerust zijn, werd hem op 7 maart verzekerd, want de landdrost had dit De Wit al onder het oog gebracht. Ook het dorpsbestuur protesteerde niet. Een reden kan hebben gelegen in het in dezelfde tijd genomen besluit om Anna Carpentier een jaarlijkse gratificatie van het rijk te geven.¹⁶ Ze had overigens in mei 1809 nog niets ontvangen¹⁷ en moest met haar kinderen het chirurgijnshuis verruilen voor een veel slechtere woning.¹⁸ Ze trouwde in 1810 voor de derde keer en begon nog een winkeltje.¹⁹ Johannes de Wit trouwde in augustus 1808 met Geertje Laan. Het paar kreeg negen kinderen.²⁰ Bij de Overijsselse stormvloed van 1825, die op Schokland dertien slachtoffers maakte, werd De Wit zo verwond, dat hij enige maanden later overleed. Zijn vrouw bleef met haar kinderen, van wie de oudste vijftien en de jongste een jaar was, zonder enige vorm van inkomsten

12 Gemeentearchief Kampen, IX, Inv 1, 20 december 1807.

13 De Vollenhoofse schoolmeester Zaan kreeg in 1797 kritiek wegens slechte directie en verwaarlozing van de avondschool. (Gemeentearchief Steenwijkerland, oud-Archief Vollenhove, Inv 4) In 1800 is er sprake van een schoolmeester, die de kinderen van het (arm- en/of wees)huis les geeft en daarvoor schoolgeld ontvangt. (HCO, T1285, Inv 4 10 augustus 1800.)

14 Gemeentearchief Steenwijkerland, oud-Archief Stad Vollenhove, Inv. 5.

15 J.H. A. Ringeling, 'Het aandeel van de familie Van Kleef in de geneeskundige zorg op Schokland', 211 ev.

16 GAK, IX, Inv. 1.

17 HCO, T 3.1, Inv 6505 16 Bloemaand nummer 2.

18 HCO, T 3.1, Inv 6756.

19 Bruno Klappe, 'Schade aan de dijk nog steeds niet hersteld', Het Schokker Erf 50 (mei 2002) 17.

20 E. van der Waag-Conijn, 'Uit de annalen van een Schokker onderwijzersfamilie', Het Schokker Erf 12 (september 1989) 34-37.

achter. Zelf was ze toen negenendertig jaar. Vijf van haar kinderen waren al op Schokland gestorven. Zij verhuisde naar Vollenhove, waar ook zij een winkeltje begon.²¹

Politieke houding

De Wit was volgens Van der Waag-Conijn zeer oranjegezind en noemde daarom zijn twee eerst kinderen Wilhelmina en Willem naar de in 1795 uitgeweken standhouder en zijn vrouw, wat niet zonder risico was.²² De komst van de prins van Oranje in 1813 moet voor hem van zeer grote betekenis zijn geweest. Hij was toen 35 jaar en had de Franse tijd bewust meegemaakt.

Het advies van schoolopziener Sanders

Hendrik Mommendé had in 1807 een bestellijst ingeleverd, die toen hij op 11 december 1807 overleed nog niet was goedgekeurd. Dat gebeurde aan het eind van die maand, maar schoolopziener Sanders moest nog wel adviseren over de uitvoering.²³ Sanders adviseerde 40 exemplaren van het 1e Stukje en 20 van elk van het 2e t/m 8e Stukje, waarmee de boekjes van J.W.A. Muller zullen zijn bedoeld. Hoewel daar niet om was gevraagd, voegde hij er 14 stuks van de Geschiedenis van Jozef aan toe. Van Oosterwijk Hulshoff had met dit boekje een veel oudere uitgave herschreven, zoals het Nut wel vaker deed. Sanders voegde er ook 12 stuks van Robinson Crusoe aan toe. Dit boek van de Engelse schrijver Daniel Defoe verscheen in 1719. Het belangrijkste deel speelde zich af op een onbewoond eiland waar de held na een schipbreuk arriveerde. Hier leerde hij in zijn onderhoud te voorzien, las de Bijbel en

bekeerde Vrijdag, die ook op het eiland terecht kwam, tot het christendom. Het boek werd in Engeland meteen een groot succes en ondervond ook in het buitenland veel belangstelling. Het verhaal sloot aan bij de persoonlijke interesse van Willem Sanders, die in 1800 de kerkenraad van Vollenhove met succes had voorgesteld een wekelijks biduur in te stellen voor de voortplanting van het evangelie onder de heidenen met zang en gebed volgens het gebruik van het Zendingsgenootschap.²⁴ Evenmin had Mommendé gevraagd om de als prijsjes bedoelde natuurkundeboeken van Buijs en Uilkens. Het schoolboek van Buijs bespraken we al. Het Natuurkundig

Nederlandstalige uitgave van het boek van Robinson Crusoe van Daniël Defoe uit ± 1860. Bron: www.geheugenvannederland.nl

21 Ibidem.

22 Gemeentearchief Kampen, IX, Inv 1, 20 december 1807.

23 HCO, T 3, Inv 6756, 14 januari 1808.

24 GAK, IX, 12 februari 1808.

Schoolboek van de predikant Jacobus Uilkens had in 1799 ook een prijs gekregen. De bewerker van een zesde druk uit 1859 noemde hierin de natuurkunde "een heerlijk middel om de godsdienstige geest in de school te bevorderen." Gods oneindige wijsheid bleek onder meer hieruit, dat de ogen bij een mens niet achterin maar voorin het hoofd waren geplaatst.²⁵ Het boek is geschreven in de geest van de fysico-theologie uit die tijd, die stelde dat de wonderen van de natuur en natuurwetenschappelijk onderzoek de macht van God laten zien. Deze theologie is verwant aan het 'Intelligence Design', een hedendaagse opvatting die in het heelal en in organismen het werk van een intelligente 'ontwerper' ziet. De door Mommendé bestelde boekjes Vader Jacob, Moeder Anna en Nieuwe gedichten voor kinderen ontbraken in Sanders advies. Ook de aangevraagde Heiligjes en Nieuw-Jaar of Paaschprenten lijkt hij "geheel van onnut" te hebben gevonden; wat hem betrof werden er voor een gulden prenten bijgevoegd van het Nut. Deze correctie lijkt evenals de benoeming van De Wit voort te komen uit het willen opdringen

25 J.A. Uilkens Natuurkundig Schoolboek, uitgave 1858 UVA Bijzondere collecties.

van Verlicht gereformeerd geloof en het terugdringen van het katholicisme, dat in die tijd in Verlichte kringen als bijgeloof beschouwd. Op de door Sanders genoemde boekjes van de predikant Nieuwold ging ik in het tweede artikel van deze serie in.

Verzoek van Johannes de Wit om aanvulling

Op 15 april 1808 vroeg De Wit de landdrost om aanvulling van de schoolbehoeften. Hij stond toen een paar maanden voor de klas. Bij zijn komst trof hij weinig boeken en schoolbehoeften aan en wat hij van opziener Sanders had ontvangen was niet toereikend voor onderwijs aan ongeveer 90 kinderen. Van die 90 waren er 30 in het ABC, 15 in het tweede stukje, 10 in het derde, 12 in het vierde en er waren 25 schrijvers, die in Jozef en andere boekjes lazen. "Dus", zo schreef hij, "als men voor ieder van zulke ruwe kinderen als hier zijn maar 4 boekjes in een jaar rekent dan zouden er nog de volgende boeken en schoolbehoeften moeten zijn: 100 eerste stukjes, 40 tweede, 40 derde, 30 vierde, 3 Riem best papier, 3000 beste pennen, 100 griffels, 6 leijen, 4 boek gecouleurd papier. Terwijl ik ook bij dezen gelegenheid de vraag ter uwer

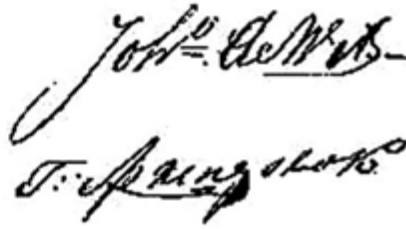
advertentie

VERTROUWDE
NAAM,
NIEUW ADRES!

PETER PRUMMEL
NOTARISKANTOOR

Boslaan 19 | 8302 AA Emmeloord | telefoon 0527-617447
www.notarisprummel.nl | info@notarisprummel.nl

Handtekeningen
van Gerrit Jan
Gillot (1782-1869),
Johannes de Wit
(1778-1825),
Everhard Philip
Seidel (1788-1873)
en Tobias Springstok
(1752-....).

Bron: [www.schokker-
vereniging.nl](http://www.schokker-
vereniging.nl)
Enkele van de
bovenstaande
jaartallen zijn in
tegenspraak met de
tekst, maar het bleek
lastig te achterhalen
welke jaartallen
kloppen [red.].

kennis brenge, of het mij vrij staat om aan de Burgemeesters en ingezetenen dezer plaats het papier, pennen en inkt, hetgeen zij van noden zijn, aan hun volgens den ouden gewoonte voor niet mag geven.”²⁶

In een advies gaf Sanders toe, dat de hoeveelheid boeken en schoolbehoefden, die door de weduwe van Mommendé was overgedragen, niet noemenswaardig was geweest. De berekening van De Wit klopte en het gevraagde moest hem worden toegestaan. Als de landdrost de bezorging daarvan aan hem wilde overlaten, zou hij de goederen door de Overijsselse boekverkoper laten leveren.

De aanvraag van Johannes de Wit had dus succes. Dat hij de schoolbehoefden van de weduwe kreeg overgedragen, toont haar betrokkenheid bij het onderwijs.

De vraag waarmee De Wit zijn verzoek besloot, was voor Sanders aanleiding de gedachte te uiten ”of het in vervolg ook beter zoude zijn, om alle misbruik voor te komen, aan dien onderwijzer eene bepaalde somma, voor het leveren van alle boeken en schoolbehoefden toe te leggen.”²⁷ Tot dan toe waren de onderwijzers gewend een bestellijst ter goedkeuring in te dienen waarvoor de boekverkoper een rekening indiende. Toen Emmeloord nog onder Holland viel, betoogde Sanders,

konden de kosten hoog oplopen. Dat kwam omdat het materiaal daar niet alleen voor de school, maar ook voor het dorp werd gebruikt. Door de onderwijzer een budget te geven werd misbruik voorkomen, bleef deze voor verzoeking bewaard en moest de boekverkoper, omdat de onderwijzer het gekochte zelf controleerde, altijd goede waar leveren. Mocht dit voorstel niet in goede aarde vallen, dan stelde Sanders als alternatief voor dat één van de Overijsselse boekverkopers de schoolbehoefden op rekening van het land leverde. Deze voorstellen betekenden scherpe kritiek op de gang van zaken in Emmeloord. Daar werd onderwijsgeld voor andere doelen gebruikt.

Conclusies

Aan het slot van deze serie artikelen over de onderwijzers op Schokland tussen 1795 en 1813 zullen we een paar conclusies trekken en proberen een lijn te trekken naar onze tijd.

Niveau van vakbekwaamheid van de Schokker onderwijzers

We kunnen het niveau van vakbekwaamheid afzetten tegen de eisen, die vanaf 1806 werden gesteld. De vierde rang vroeg om een tamelijke bedrevenheid in lezen, schrijven en de beginselen der rekenkunde, alsmede enige aanleg tot het geven van onderwijs. Wie niet doorging voor de derde rang herhaalde om de twee jaar het examen. Voor de derde rang was

26 HCO, T 3.1, Inv 6756, 15 april 1808.

27 HCO, T 3.1, Inv 6756, 21 april 1808.

(So: v'airs de la Hollande. — Vue du petit port d'Emmeloort (de Schokland). Matelots et laveuses.)

Prent getekend door
Henri Monnier
toen hij Schokland
bezocht in 1845.
Souvenirs de la
Hollande. Vue
de petit port
d'Emmeloort
(île Schokland).
Matelots et laveuses.
Bron: www.henkvanheerde.nl

enige kennis van de Nederduitse taal, vaardigheid in het rekenen met breuken en een juist begrip voor doelmatig onderwijs vereist. Voor de tweede rang moest de kandidaat bovendien beschikken over enige kennis van aardrijkskunde en geschiedenis en bijna volmaakt vakmanschap, terwijl voor de eerste rang bekendheid met wis- en natuurkunde, beschaving en een uitmuntend verstandelijk vermogen was vereist.²⁸

Het niveau van Jan de Wit, Hendrik Mommendé, Johannes de Wit en Willem Steenbeek valt niet na te gaan. Dirk van der Zijl had geen enkele rang. Jacob Venema en Tobias Springstok bezaten minimaal de 3e rang, gezien hun toelating tot de sollicitatieprocedure in IJsselmuiden.

Inkomen

De onderwijzers waren niet zeker van hun inkomen. Omdat Katharina de Wit het inkomen van haar overleden man behield, kon zijn opvolger geen volwaardig traktement worden geboden. Zowel bij haar als bij Jacob Venema trad verstoring in de uitbetaling van het traktement op. Jacob Venema leed inkomstenverlies, omdat de ouders het schoolgeld niet konden betalen. Hendrik Mommendé heeft het een tijd met de helft van zijn traktement moeten doen. Schoolopziener Sanders heeft zich sterk ingezet voor de oprichting van schoolfondsen, die het inkomen van de onderwijzers minder afhankelijk maakten van bewoners en ouders. Holland was genereuzer met betalen dan Overijssel.

28 L.W. de Bree, 'Geloof in de letterkast', 23.

Het lot van weduwen en wezen

De gezinnen van Hendrik Mommendé, Johannes de Wit en Willem Steenbeek bleven behoeftig achter. Anna Carpentier ging door als vroedvrouw, hertrouwde en werd winkelierster, ook Geertje Laan begon een winkeltje, Katharina de Wit had het in ieder geval in het begin van haar weduwetijd moeilijk. De vrouwen hadden toen ze er alleen voor kwamen te staan respectievelijk zes, vier en drie minderjarige kinderen. Bij Katharina was er één op komst.

Grote invloed van schoolopziener Sanders

De districtsschoolopziener had grote invloed op de onderwijzers. Hij controleerde hun werk. Hij examineerde kandidaten voor een hogere rang. Hij adviseerde het openbaar bestuur over aanstellingen. Willem Sanders was een bekwame en ijverige schoolopziener, maar bij adviezen over de benoeming van Johannes de Wit en over bestellijsten lijkt hij de katholieken te hebben gedwarsboomd.

Volkverheffing toen en nu

De Maatschappij tot Nut van 't Algemeen wilden een menswaardig bestaan van de verpauperden door goed onderwijs mogelijk maken. Als we een verbinding willen leggen tussen dit ideaal en hedendaagse idealen, loont een gang langs enkele artikelen uit het dagblad Trouw.

Het ging de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid in haar rapport van januari 2009 om jongeren, die worden overbelast door een opeenstapeling van problemen als armoede, oorlogstrauma's, echtscheiding, taalachterstand, zieke of onmachtige ouders, verslaafdheid en schulden. De Raad is niet zo optimistisch als het Nut. Zij meent niet

dat het onderwijs deze problemen kan oplossen, maar het moet de jongeren tegemoet treden met structuur en warmte.²⁹

De IMC-Weekendschool, opgericht door de psycholoog Heleen Terwijn, richt zich op jongeren van 10-14 jaar, die op achterstand zitten. Ze verplichten zich elke zondag te komen gedurende drie jaar. De kinderen worden, zoals ook het Nut deed, als nieuwsgierig beschouwd. Wie iets heeft geleerd mag, net als bij het Nut, daarin zelf les geven.³⁰ Ook de zaterdagschool in de Haagse Schilderswijk bindt de strijd aan met onderwijsachterstanden. Kinderen worden als ambitieus gezien, ze willen iets bereiken maar hun omgeving is niet altijd even stimulerend.³¹

Volgens de socioloog Iliass El Hadioui voelen jongens op Rotterdamse scholen die zich gedragen naar de straatcultuur zelf dat hun weg doodloopt. In hen is een verlangen naar iets anders, omdat hun geweten voortdurend knaagt. Dat is het aanknopingspunt voor de leraar om aan de slag te gaan door boeiend les te geven.³² Ook het Nut liet de functie van het geweten niet liggen.

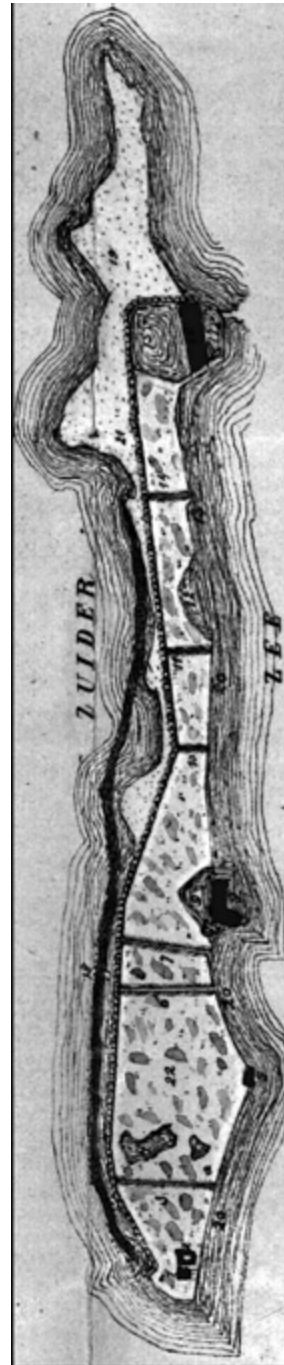
###

29 Iris Pronk, 'Je moet gewoon veel van ze houden', Trouw 26 januari 2009.

30 Hanne Obbink, 'Wij vertellen ze wat ze wél kunnen', Trouw 12 november 2008.

31 Ivo Barends, 'Op zaterdag naar school voor m'n bestwil', Trouw 2 februari 2009.

32 Rob Pietersen, 'Straatcultuur dringt de school binnen', Trouw 14 november 2008.

Oude kaart van het eiland Schokland.

Bron: www.henkvanheerde.nl

www.henkvanheerde.nl

Van Kirkham naar Krakov

Bill Cottam (deel 3)

Bill Cottam werd geboren in Kirkham Lancashire in 1921. Na het volgen van de plaatselijke Grammar School begon hij een opleiding als veilingmeester en taxateur voordat hij in dienst trad van de RAF.

De foto is genomen na zijn gevangenneming door de Duitsers eind 1944.

Bill Cottam schreef zijn verhaal op in 2000. Hij overleed op 15 Januari 2008 in St. Annes, Lancashire, Engeland op 86-jarige leeftijd.

Wat overkwam de bemanning van vliegtuigen die in de Tweede Wereldoorlog neerstortten in de Noordoostpolder? Soms kon er een noodlanding worden gemaakt in de blubber van de nog droogvallende polder. Anderen overleefden het neerstorten als ze zich op tijd met hun parachute in veiligheid konden brengen.

Het bijgaande verhaal is in 2000 opgeschreven door de navigator Bill Cottam van Lancaster Mk.III JA 702 Z for Zebra die op 30 januari 1944 neerstortte bij Marknesse. Het toestel was op weg terug naar Engeland na een bombardementsvlucht boven Berlijn maar werd in de lucht beschoten en geraakt door de Duitse nachtjager van Oberleutnant Hans-Heinz Augenstein van 7./NJG1. Na een duikvlucht kon de Nieuw-Zeelandse gezagvoerder en piloot Jack Rule het toestel nog weer omhoog krijgen, maar hij had nog niet het bevel gegeven om het toestel met de parachute verlaten, of het brak in de lucht in tweeën. De navigator Bill Cottam en de boordwerktuigkundige Paddy Coyne, die hun werkplek hadden waar het toestel in tweeën brak, werden de lucht in geslingerd en konden zich met hun parachute redden. De rest van de bemanning had geen schijn van kans om al vallend nog uit de helften van het vliegtuig weg te komen. Het toestel stortte neer op een plek iets ten noorden van het huidige Marknesse waar nu de Oosterringweg ligt. De bemanning ligt sindsdien in Vollenhove begraven. Op het propeller monument in Marknesse wordt de gesneuvelde bemanning van twee vliegtuigen herdacht. Een Wellington Mk.Ic (R1757) DX-X die op 12 oktober 1941 neerstortte langs de Baarloseweg en de hier beschreven Lancaster Mk.III Z Zebra (JA702 GT-Z) op 30 januari 1944 langs de Oosterringweg.

Als de dokter de hele dag zijn ronde had gedaan in zijn gebied en hij terugkeerde naar huis had een dankbare boer hem soms een kip gegeven, een paar eieren of soms kwam hij met geitenvlees terug naar huis. Hoe klein deze giften ook

waren, ze hielpen om onze voeding te variëren. Ik denk niet dat de kleine meisjes zich konden herinneren ooit een ei gegeten te hebben, zeker niet Elli. Een andere product waar de dokter mee thuis kwam was melk. Volle koemelk en niet de magere versie

die verkrijgbaar was via de officiële bronnen. Wanneer die melk er was kreeg ik de taak om boter te maken. Dit proces omvatte een glazen houder met een centraal gat in het deksel en daar doorheen een vooruitgestoken plunjer. De methode was om de zuiger op en neer te blijven bewegen in de pot totdat een stevige klont boter werd geproduceerd. De bediening was eenvoudig, maar het duurde erg lang. Eerst de rechterhand, dan de linker, opstaan, zitten aan tafel, herhaalt u de hele operatie vele malen totdat, met pijnlijke armen, succes werd behaald. Tijdens de gehele periode in het huis in Oostermeer was ik de enige botermaker. Ik heb geen twijfel dat de anderen in het huishouden machtig opgelucht waren om aan dit karwei te ontsnappen, maar de smaak van verse boter op het roggebrood maakte het alle moeite waard.

We waren nu meer buiten in de tuin en konden genieten van de zon. Engeland en de oorlog leek een deel van een andere wereld. Het was alsof we nooit enige andere vorm van bestaan hadden gehad, zo betrokken waren we in dit leven van schijnbaar nietsdoen en, tot op zekere hoogte, "luxe".

April liep zijn koers en mei brak voor ons aan. We maakten nu voor drie maanden deel uit van het huishouden van Dokter Van Leeuwen en nog steeds hadden we geen flauw idee over wanneer we zouden gaan verder reizen. Het begon erop te lijken dat we nog veel meer maanden in Nederland zouden blijven. Het schoot mij op een dag te binnen dat mijn verjaardag naderde, de 13e om precies te zijn, en ik zou 23 worden. Was ik voorbestemd om mijn 24ste verjaardag door te brengen in dit huis? Hoe, weet ik niet, maar ergens was bij de anderen bekend geraakt dat mijn verjaardag aanstaande was. Tot mijn grote verbazing, toen onze avondmaaltijd klaar was die dag,

kwam mevrouw Van Leeuwen met een kleine verjaardagstaart en plaatste die voor me met excuses voor het ontbreken van de decoratie. Ik was diep geraakt dat er zoveel drukte werd gemaakt om mij, maar dat was nog niet alles, de dokter presenteerde toen een fles zelfgemaakte wijn om de maaltijd af te ronden.

Enkele dagen later, we waren op een middag ontspannen in de tuin toen we opeens naar boven werden gejaagd uit het zicht, want er was een bezoeker aan de deur. Na geruime tijd kregen we het sein dat alles veilig was en konden we naar beneden komen. Er werd niet over gepraat en de volgende dag werden we opnieuw naar boven gestuurd en hadden we geen idee wat voor verrassing er ons beneden wachtte. De bezoeker van de vorige dag was de dokter's buurman en de eigenaar van de kwekerij naast de deur geweest. Hij had, wat de dokter leek, een vreemd verzoek gedaan. Hij wilde

*De Duitse piloot
Hauptmann Hans-
Heinz Augenstein
(1921-1944) was
verantwoordelijk
voor het neerschieten
van Lancaster Mk.III
(JA702) van piloot
Jack Rule.
Augenstein kwam op
7 december 1944 zelf
om het leven na in zijn
Messerschmitt BF-
110 G-4 nachtjager
boven Münster te zijn
neergeschoten door de
Mosquito van piloot
E.R. Hedgecoe (DFC).
Bron:
www.623squadron.
wordpress.com*

*Bill Cottam (l) en
Paddy Coyne (r) in
Friesland in 1944.
Foto: Teunis 'PATS'
Suurman*

weten of hij geen Engelse boeken had. Op de vraag waarom hij dit vroeg, gaf hij met enige tegenzin toe dat hij sinds maart een Amerikaanse vliegenier had die bij hem verbleef. Om niet achter te blijven, werd hem verteld door de arts dat er in zijn huis sinds februari twee RAF mannen waren ondergebracht. Er moet een geheime verstandhouding tussen hen twee zijn ontstaan voor we naar beneden naar de woonkamer werden geroepen om de dokter, zijn vrouw, Hans en de meisjes aan te treffen met twee onbekenden, van wie er één een officier van de Amerikaanse Achtste Luchtmacht bleek, te weten een navigator, die in Nevada woonde. De geheimhouding in deze zaken was zo streng dat zelfs burens wisten niet wat hun directe burens aan het doen waren. Na deze eerste ontmoeting volgden er nog een aantal meer. Ik was vooral geïnteresseerd om nu te horen hoe de Amerikanen wat betreft navigatie omgingen met hun daglicht aanvallen, omdat ze, in tegenstelling tot de RAF in formatie vlogen en ze hadden het voordeel van daglicht om hun positie te controleren. Elk vliegtuig

had zijn eigen navigator, maar het voorste vliegtuig was verantwoordelijk voor de navigatie en de anderen waren slechts een extra controle, zo te zeggen. Inmiddels was mei voorbij en werd juni de geldende maand. Kort na het ontbijt op de 6e werd ons door de dokter meegedeeld dat er een landing was uitgevoerd in Normandië vroeg die ochtend en dat het tweede front in gang gezet was. Het was een genot om de opwinding te aanschouwen die dit nieuws op deze goede mensen had, alsof zij alle rijkdom in de wereld hadden gekregen. Het leek dat dit nieuws alleen hun ontberingen en leed onder de Duitse bezetter meer dan goedmaakte. En ik geloof ook dat ze dachten dat hun bevrijding slechts een kwestie van dagen was. Ze werden al snel teleurgesteld. Verslagen van BBC London verklaarden dat hevig verzet werd geleverd, maar er waren steunpunten op de stranden veroverd en deze werden geconsolideerd. Na de eerste opwinding nam de nuchterheid het over en mijn Nederlandse vrienden begon te speculeren hoe lang het zou duren voordat ze zouden worden

bevrijd. Meningen liepen uiteen, maar de algemene consensus was 12 maanden op zijn vroegst. Dit bracht Paddy en mij ertoe te denken dat het misschien ook nog 12 maanden zou duren voordat wij "bevrijd" zouden worden.

Na de invasie in Frankrijk begonnen wij ongeduldig te worden. Bijna dagelijks vroegen onze standaard vraag, maar altijd was het antwoord hetzelfde "wanneer het veilig is gaan jullie" en daar moesten we tevreden mee zijn. Er was echter één troost en dat was de verborgen radio waar we eerst niets van wisten. Daarmee waren we in staat om de voortgang van de invasiemacht te volgen, hoewel niet altijd met onze goedkeuring, vooral wanneer er weerstand werd geboden en de opmars tot stilstand kwam.

Dus de dagen van juni gleden onder ons door en we hadden nog steeds niet enig idee gekregen voor een vertrekdatum. Er kwam welliswaar een verrassing. Op een middag, tegen het einde van de maand, moesten we de trap op verdwijnen omdat er een man de oprit naar het huis kwam opgelopen met een geit. Hij liep om naar de achterkant van het huis, sprak mevrouw Van Leeuwen en vertrok zonder de geit. Naar beneden gekomen vonden we de geit aangelijnd op het gazon. Hans vertelde ons dat de geit een tweeledig doel had: ten eerste om het gras af te grazen en ten tweede om vet te mesten op tijd voor Kerstmis. Ik heb me sinds die dag afgevraagd of de geit met Kerstmis een offer "lam" is geworden of dat hem uitstel werd verleend als een gebaar voor zijn uitmuntendheid als grasmaaier? Eindelijk hoorden we wat goed nieuws op de radio. De Amerikanen waren door de Duitse verdedigingslinie gebroken bij St. Lo en maakten een vegende beweging richting Parijs.

Het Britse leger onder generaal Montgomery, rukte noordwaarts op, maar dat ging niet snel genoeg want hij werd opgehouden in Noord-Frankrijk. Maar tot onze vreugde kregen we diezelfde dag te horen dat de ontsnappingsroute weer veilig was, en dat alles werd voorbereid om ons te voet naar het zuiden te sturen richting de oprukkende legers. Nauwelijks in staat om onze opwinding te verbergen was onze vraag: wanneer? We konden nauwelijks onze oren geloven toen we hoorden dat het in de vroege ochtend zou zijn van de dag na de volgende. We waren uitgerust met vervalste identiteitspapieren kort nadat we aan waren gekomen in Oostermeer, compleet met foto's en beschrijvingen van de nep-individueen. We moesten hun gegevens uit het hoofd leren voor het geval we zouden worden ondervraagd. De dag voordat we vertrokken werd gevuld met het tegen Hans in het Nederlands herhalen van onze namen, beroepen, geboorteplaatsen enz. tot we zo bedreven waren dat we konden antwoorden zonder na te denken. Geen van ons dacht eraan wat we zouden doen als er een vraag werd gevraagd die we niet hadden voorbereid. Zoals later bleek hoefden we de vragen die aan ons zouden worden gesteld niet in het Nederlands of het Duits te beantwoorden. De vragen die later zouden worden gesteld waren in het Engels, maar met een licht accent .....

In beweging

Die nacht werden we na onze avondmaaltijd in RAF spraakgebruik

*Het huis van dokter van Leeuwen en zijn vrouw in Oostermeer waar Cottam en Coyne een half jaar ondergedoken hebben gezeten.
Bron:
www.teunisplats.nl*

Signaal; Nummer 3
uit 1944. Dit
tijdschrift was een
propaganda blad
van de Duitsers.
Bron: www.
wo2forum.nl

”gebrieft” door vermoedelijk een lid van de verzetsorganisatie. We gingen onze oase van veiligheid verlaten om met een lokale trein van Bergum naar Leeuwarden te reizen, het dichtstbijzijnde grote station. Daar zouden we onze koerier ontmoeten, geïdentificeerd door middel van een tijdschrift met titel ”SIGNAAL” in grote letters over de voorkant van het magazine. In geen geval mochten we contact te maken, maar alleen volgen. Ook zou het beter zijn dat het lijkt of wij twee elkaar niet kennen, zodat, indien een van ons werd gestopt en ondervraagd er een goede kans zou zijn dat de ander nog in staat was om te ontkomen. Er werd ook uitgelegd dat er treinkaartjes zouden worden verstrekt en we moesten er te allen tijde ontspannen en niet te nerveus lijken door voortdurend om te kijken. Voor ons leek dit een hele opgave, maar het werd benadrukt dat het de enige manier om aan de aandacht te ontsnappen. Na het vertrek uit Leeuwarden moesten we in de trein blijven zitten tot onze koerier opstond om uit te stappen. Te allen tijde moesten we zicht op de koerier houden

en als de koerier verdween uit ons zicht dan was dat alleen maar omdat er van koeriers werd gewisseld omwille van de veiligheid. Met een laatste handdruk en ”veel geluk en een veilige terugkeer naar huis” vertrok deze persoon, wie hij ook was. Hoeveel vluchters hij op deze manier eerder al had geholpen, helaas, ik zou het nooit weten. Hij kwam in ons leven en hij ging er weer uit, voor altijd.

Slapen was bijna onmogelijk die avond, maar uiteindelijk dommelden we in. Rond 07:00 uur de volgende ochtend werden we door de arts gewekt. We wasten ons, namen een laatste scheerbeurt met het kappersscheermes en gingen naar beneden. Het ontbijt stond al op tafel en mevrouw Van Leeuwen had wat boterhammen met kaas gemaakt, voor ons om mee te nemen op reis.

Er was een sfeer van droefheid in de keuken die ochtend. Hoewel we eindelijk onze ambitie konden waarmaken om op weg naar huis te gaan, vonden we dat we op de een of andere manier onze vrienden in de steek lieten. De komst van een door kleine paarden getrokken voertuig signaleerde onze tijd voor vertrek. Met een laatste handdruk van de familie en een kus van elk van de meisjes liepen we langs de oprit en klommen in het voertuig. De reis naar het lokale station duurde niet lang. De bestuurder gaf ieder een treinkaartje, schudde ons de hand, draaide zijn paard rond en liet ons achter buiten het station.

Na even twee keer slikken, benaderden we het loket, presenteerden onze kaartjes in stilte en we waren op het perron. Inderdaad bleek er een jonge vrouw, zittend op een bankje lezend in het tijdschrift ”SIGNAAL”. Deze jonge vrouw zou de koerier toch niet zijn? Maar omdat er verder niemand anders aan de beschrijving voldeed, moest zij het wel zijn. Binnen een paar minuten

kwam de trein. De jonge vrouw stond op en liep naar de wagons. Met een snelle blik op ons stapte ze op de trein. Wij volgden en gingen op enige afstand van haar en van elkaar zitten. Aangekomen op Station Leeuwarden, liep onze jonge gids over de loopbrug naar het andere perron en nam plaats op een leeg bankje, het tijdschrift steeds in ons volle zicht houdend. Militairen van vijandelijke troepen stonden in groepen of alleen met hun uitrusting overduidelijk te wachten op een trein. Hoewel ik voelde dat mijn aanwezigheid letterlijk uitschreeuwde dat ik Engels was en geen Nederlander, lette niemand op ons. We waren slechts de zoveelste twee burgers die wachtten op hun trein.

Deze anonimiteit, zittend op het station van Leeuwarden, deed meer dan we beseften om ons vertrouwen voor deze reis te geven. De hele tijd hielden we onze koerier in de gaten, maar nooit gaf ze ons een teken van herkenning. We waren voor haar twee volslagen vreemden, wat wij inderdaad ook

waren. De aankomst van de trein op het perron veroorzaakte een golf van activiteit onder de passagiers; bagage werd opgepakt, het legerpersoneel met hun uitrusting en andere mensen gingen aan boord van de trein. Onze koerier echter, maakte geen aanstalten en bleef zitten op de bank. We bleven daarom ook zitten en volgden op enige afstand de instructies tot de laatste letter. Volg de koerier te allen tijde. Met het vertrek van de trein was het perron nu minder druk en ik begon me weer blootgesteld te voelen, maar nog niemand toonde enige belangstelling voor ons, misschien vanwege de manier waarop we gekleed waren. Mijn blauwe pak had zeker betere dagen gekend en het shirt was boordloos en Paddy zag er ook bepaald niet uit als een afbeelding van een kleermaker. Een paar minuten later stopte er weer een trein langs het perron. Dit keer kwam onze koerier in beweging en stapte een wagon binnen van het type dat een gang langs de ene kant heeft en verschillende compartimenten met

*Een Lancaster
bommenwerper.
Bron: [www.global-
aviationresource.com](http://www.global-aviationresource.com)*

In de Tweede
Wereldoorlog
was er regelmatig
oponthoud met de
treinen.
Bron: [www.
geheugenvan-
nederland.nl](http://www.geheugenvan-nederland.nl)

zes zitplaatsen langs de andere kant. In feite zou het zo een Engels trein kunnen zijn met uitzondering van de mededelingen in de Nederlandse taal. De koerier schoof een deurtje open en met een knikje gaf ze aan dat we daar plaats moeten nemen. Zij nam waarschijnlijk een ander compartiment. We namen plaats tegenover elkaar bij het raam en we riskeerden een fluistergesprek over waar we naar toe zouden gaan. De trein vertrok en het enige wat we konden doen was wachten op de volgende instructie. Het was een mooie zonnige dag in eind juli en ondanks onze ietwat benarde positie konden we niets anders doen dan naar het landschap kijken dat we passeerden. Er was aan weinig te zien dat het land onder bezetting was. Enige tijd later minderde de trein vaart en uiteindelijk stopten we bij een station, waarvan de naam ik ben vergeten. Ik kan echter niet onze afschuw en verbijstering vergeten bij het zien van het perron dat overvol stond met *Wehrmacht*-soldaten. Tot onze ontsteltenis begonnen ze op de trein te stappen, duwden hun uitrusting in de bagagerekken en vielen neer op

de zitplaatsen. Ze praatten met elkaar, terwijl ze ons volledig negeerden. Ik weet niet hoe Paddy zich voelde op dat moment, maar ik was te bang om ook maar te ademen. De trein reed weer verder en de soldaat naast me begon te knikkebollen. Ondanks zijn pogingen om wakker te blijven bezweek hij uiteindelijk aan de slaap en tot mijn ontsteltenis viel zijn hoofd op mijn schouder. Als ik hem probeerde wakker te maken, zou hij mij zijn spijt willen betuigen over zijn in slaap vallen op mijn schouder. En als hij dat deed, zou hij ongetwijfeld een soort van antwoord verwachten. Er leek maar één oplossing en die was, in de woorden van iemand heel lang geleden, ‘geen slapende honden wakker maken’, en dus dutte hij verder. Uiteindelijk stopte de trein weer. Een metgezel van de slaper stootte hem wakker en ze begonnen hun uitrusting te verzamelen en zich voor te bereiden om de wagen te verlaten. Eenmaal weer alleen, hielden we fluisterend een gesprek. Het leek erop dat Paddy dezelfde symptomen had ondergaan. Ik heb me vele malen afgevraagd sinds die dag op de trein; die *Wehrmacht*-soldaten

hebben nooit beseft dat ze naast de 20.000 gulden zaten, want dat was de beloning voor het aanbrengen van een geallieerde vluchteling; f 10.000 per man.

Na zoveel jaren vind ik het bijna onmogelijk om de namen van de stations te herinneren, waar we langskwamen op onze reis naar het zuiden. Sommigen komen voor de geest – Zwolle, 's Hertogenbosch, Eindhoven, maar er moeten er meer zijn geweest omdat we twee keer moesten overstappen alvorens we op onze eindbestemming aankwamen. Aangezien geen van ons een horloge had, hadden we geen idee hoe lang we hadden gereisd. We zagen een klok toen we door een van de stations reden, en zag dat het rond 13:00 uur was. We waren kort na 08:00 uur uit Oostermeer vertrokken, het ontbijt was heel vroeg geweest, dus besloten we dat het tijd was voor de lunch. Aangezien slechts wij twee in het compartiment zaten, kwamen de broodjes tevoorschijn. De

mijne waren tot een sneue puinhoop geplet – die *Wehrmacht*-soldaat moet schrijnende oren hebben gehad die dag. Platgedrukt of niet ze werden ze al snel verorberd, en ik herinner me dat we het er beiden over eens waren dat het enige wat ontbrak een mok thee was. Terwijl we naar het zuiden reisden, begonnen we ons af te vragen of we onze koerier soms hadden gemist, na zo lang reizen? Volg de koerier te allen tijde waren onze orders dus bleven we zitten en hoopten dat ze nog op de trein was. Uiteindelijk begon de trein af te remmen en kwam tot stilstand in een station. Terwijl we on zaten af te vragen wat we moesten doen, was er een klap op het glas van de deur met een tijdschrift "SIGNAAL" ... toen onze koerier de trein verliet. We volgden en zagen haar lopen langs het perron en verdwijnen onder een boog door. We stonden op het punt haar te volgen toen we plotseling halt hielden – voor ons was het damestoilet. Alles wat we konden doen was wachten, maar het

*Treinstation Zwolle
in 1868.
Bron: nl.wikipedia.
org*

Op 12 mei jongstleden was er op de loswal tussen Ketelhaven en de Ketelbrug een Open Dag over de berging van de Wellington Mk.X van piloot Reginald Airy die op 26 juni 1943 neerstortte in het IJsselmeer. Foto boven: de locatie van het wrak in het Ketelmeer. Foto onder: Bergingsofficier Arie Kappert bij een tafel vol vonsten.

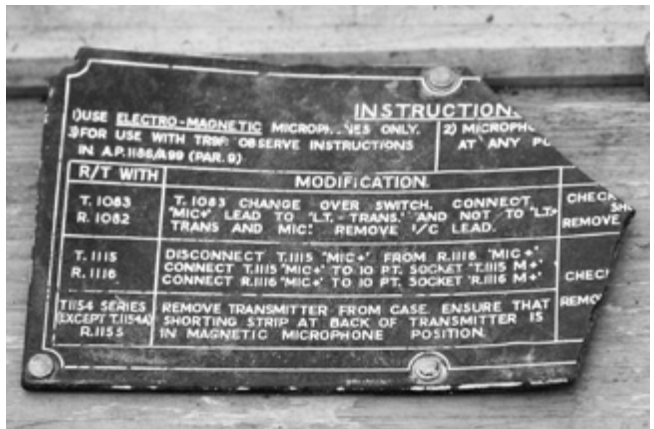
leek een vreselijk lange tijd dat we in de nabijheid van die toiletten stonden, tot Paddy een jonge dame naar ons toe zag komen met het tijdschrift "SIGNAAL" in haar hand, maar het was niet onze dame. Wat nu? Waren er meer van deze koeriers actief, en wat was er gebeurd met de onze? Kort voorbij waar we stonden was de jonge dame gestopt en met het gebaar dat ze op zoek was naar iemand, zwaaide ze met het tijdschrift en liep door. Was dit een teken voor ons of niet? Volg de koerier. We besloten dat we geen andere keuze hadden dan te vertrouwen op het nieuwe meisje als onze

koerier en haar te volgen, wat we ook deden, naar een ander perron. Op de stationsklok was het nu na 16:00 uur. In minder dan 8 uur hadden we bijna de volledige lengte van Nederland doorgereisd op klaarlichte dag met een openbare spoorlijn en zonder problemen. Hoe ongelooflijk het ook mag klinken, het was helemaal waar, maar onze reis was nog niet voorbij. Intussen begon de "natuur" ons te vertellen dat het was tijd was voor een "gesprek". Rondzoekend konden we geen bordjes over de noodzakelijke plek vinden. Het geluk lachte ons wel toe, een oudere heer vlakbij sprak met zijn vrouw, zette zijn tas neer en begon langs het perron te lopen. Ik gaf Paddy opdracht hem te volgen in goede hoop dat... En ik zou wachten tot hij terug kwam, dan zou het mijn beurt zijn. Het voorgevoel werd ingelost en we voelden ons beiden veel beter dan voor onze kleine wandeling.

Voordat onze koerier haar volgende beweging maakte, stonden we meer dan een uur op dat perron te wachten,

en we waren blij om weer in beweging te komen. We reisden verder naar het zuiden. Uiteindelijk stond onze koerier op om de trein te verlaten toen deze begon te vertragen om uiteindelijk tot stilstand te komen op het station van 's Hertogenbosch. Zonder achterom te kijken liep onze gids langs het perron en over een loopbrug naar een ander perron. Klaarblijkelijk was dit een lokale lijn met slechts één spoor. Slechts een paar mensen stonden te wachten maar deze waren weg nadat de volgende trein binnen was gekomen. Nu waren slechts onze gids, Paddy en mijzelf en een Duitse soldaat op het perron. Paddy ging zitten op een bankje op enige afstand van onze koerier terwijl ik langs het perron begon te wandelen tot aan het einde, dan weer terug langs de andere kant om zo nogmaals een ronde te doen. Toen ik langs de Duitser liep die op de bank zat kon ik voelen dat zijn ogen mij volgden terwijl ik langsliep

en een beetje een knagende twijfel maakte zich van me meester. Heeft hij vermoed dat ik niet was wat ik leek, een Nederlander wachtend op zijn trein, of toch iets anders? Toen ik hem weer passeerde op mijn weg terug gunde ik hem, naar wat ik hoopte, een vluchtige blik en bleef doorlopen. Uiteindelijk stoppend, zogenaamd om een biljet met vertrektijden te lezen, vastgemaakt op een prikbord bevestigd

*Onderdeel van de Wellington Mk.X van piloot Reginald Airy die op 26 juni 1943 neerstortte in het IJsselmeer.
Foto's: Hans Hollestelle*

**Pannenkoekhuis
"De Strooppot"**

- Ruim 30 soorten pannenkoeken
- Kinderfeestjes
- Speel- en doepark
- Midgetgolfbaan & speurtochten

**De
Voorst**
restaurant
partycentrum

- Familiedagen
- Bruiloften
- Personeels- en themafeesten
- Uitgebreide diners
- Vergaderingen
- Speel- en doepark
- Groepsaccommodatie

MIDDEN IN HET VOORSTERBOS

Leemringweg 29, Kraggenburg, Tel. 0527-25 24 83 - info@devoorst.nl - www.devoorst.nl

advertentie

Karakteristieke onderdelen van de Wellington Mk.X van piloot Reginald Airy die samen met nog 4 bemanningsleden op 26 juni 1943 met de bommen nog aan boord neerstortte in het IJsselmeer. De berging is op maandag 19 mei afgerond. Foto: Hans Hollestelle

aan de muur. Ik stond een paar minuten te doen alsof ik de treintijden stond te lezen en als handeling liet ik mijn vinger langs het biljet gaan alsof ik een vertrektijd wilde controleren. Of deze handeling hem overtuigde dat ik oprecht was, weet ik niet maar hij scheen zijn interesse in mij te verliezen en ik bleef over het perron rondstappen. Uiteindelijk kwam de trein. We klommen nogmaals aan boord voor weer een andere reis. Zoals we vermoedden, was dit een stoptrein die stopt op elk station. Tenslotte ging de trein langzamer rijden en maakte onze koerier aanstalten om uit te stappen, gevolgd door haar twee trouwe schaduwen. Ditmaal liep ze naar de uitgang, en bij het passeren van de uitgang van het station stopte ze om een paar woorden te spreken tegen een man die bij de ingang van het station stond. Tot onze verbazing overhandigde zij het tijdschrift aan hem voor ze vertrok. Toen we hem naderden sprak hij ons aan en door zijn woorden in het Engels werden

we volledig verrast, want hij vroeg: "kunnen jullie allebei fietsen?". Verbijsterd keken we hem allebei aan voordat we zeiden "ja". "Goed, volg mij", zei hij "we moeten binnen zijn voor de avondklok", en vervolgens leidde hij ons naar een plek waar drie fietsen tegen de muur stonden geleund. Voordat we tijd hadden om na te denken, was hij opgestapt en begon weg te fietsen. We paktten allebei een fiets, Paddy en ik, en reden achter hem aan. Hij moet haast gehad hebben want hij was op weg alsof hij in een tijddrit zat. We deden ons best, maar zes maanden zonder enige vorm van lichaamsbeweging eiste zijn tol en ik begon het op te geven toen hij plotseling door een toegangshek reed achterom het huis. We waren klaarblijkelijk aangekomen op onze bestemming. Het was bijna 22:00 uur, het was meer dan 12 uur geleden dat we Oostermeer hadden verlaten.

###